

گزارش اقتصاد ایران

فهرست

۲	پیش‌گفتار.....
۵	بخش واقعی.....
۵	بخش صنعت.....
۸	بخش ساختمان.....
۸	بخش کشاورزی.....
۱۰	بخش نفت.....
۱۱	تشدید تحریم‌ها.....
۱۱	نرخ بیکاری.....
۱۲	وضع مالی دولت.....
۱۳	درآمدها.....
۱۳	درآمد نفت و گاز.....
۱۴	مالیات‌ها.....
۱۵	هزینه‌ها.....
۱۷	هدفمند کردن یارانه‌ها.....
۱۷	صندوق توسعه ملی.....
۱۸	کسری بودجه.....
۲۱	روند قیمت‌ها.....
۲۳	وضعیت پولی.....
۲۸	سیستم بانکی.....
۳۱	بورس تهران.....
۳۴	بخش خارجی.....
۳۶	بحران ارزی.....

پیش‌گفتار

در پایان سال ۱۳۹۱، بر اساس اعلام مرکز آمار ایران نرخ تورم نقطه به نقطه به ۴۰٫۶ درصد رسید. نرخ متوسط تورم نیز برای این سال ۳۱٫۵ درصد اعلام شد. آمار رسمی تولید ناخالص داخلی برای سال ۱۳۹۱ در دسترس نیست. تخمین‌های اولیه صندوق بین‌المللی پول برای سال ۲۰۱۲، حاکی از رشد منفی ۱٫۹ درصدی تولید ناخالص داخلی اقتصاد ایران است. کاهش تولید و درآمد نفت (در نه ماهه نخست سال) در این تخمین نقش مهمی داشته است. جالب آن که نرخ بیکاری طی دوره مذکور ۰٫۸ درصد کاهش یافته است. سپرده‌ها، نقدینگی و پایه پولی در پایان نه ماهه نخست سال ۱۳۹۱، همگی در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، در حدود ۳۲ درصد رشد یافت. استثناء مهم، اعتبارات سیستم بانکی به بخش خصوصی است که تنها حدود ۱۵٫۴ درصد افزایش یافت.

اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۱، جدی‌ترین بحران اعتماد را تجربه کرد. در اواسط این سال، بروز موجی از هراس در بازار ارز، ناشی از وضع تحریم‌های جدید، باعث شد بانک مرکزی در عرض چند هفته، توانایی خود برای حفظ "نرخ ارز مرجع" را از دست بدهد و ارزش برابری ریال نزدیک به یک سوم سقوط کند. بانک مرکزی مجبور شد نظام تک‌نرخ ارز را به چند نرخ تغییر دهد و محدودیت‌های وارداتی سختگیرانه‌ای اعمال کند.

در عین حال، وضعیت رکود همراه تورم (رکود تورمی) در اقتصاد ایران با بروز بحران ارزی تشدید شد. نرخ رشد پایین تولید ناخالص داخلی، شرایط متزلزل سرمایه‌گذاری، افزایش مطالبات مسئله دار بانک‌ها همزمان با نرخ فزاینده تورم معرف همین وضعیت بودند.

آمارهای سرمایه‌گذاری و تولید برای سال ۱۳۹۱ در دسترس نیستند. شاید بتوان از رشد بخش ساختمان به عنوان نموداری برای این منظور استفاده کرد. این بخش غالباً در نوسانات سرمایه‌گذاری پیشرو است و در بسیاری اوقات موتور محرک سایر بخش‌ها نیز به شمار می‌آید. بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران، طی شش ماهه نخست سال ۱۳۹۱، تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در تهران و شهرهای بزرگ (به جز تهران) در مقایسه با دوره مشابه سال قبل، به ترتیب به میزان ۳۵ درصد و ۲٫۲ درصد کاهش یافته است. این کاهش می‌تواند موید شرایط رکودی حاکم بر اقتصاد باشد.

در سال ۱۳۹۱، شاخص کل بورس تهران ۴۷ درصد افزایش یافت و از ۲۵۹۰۵ واحد در پایان اسفند ۱۳۹۰ به ۳۸۰۴۰ واحد در پایان اسفند ۱۳۹۱ رسید. بر اساس نظر تحلیل‌گران، دلیل اصلی این امر نقش تعیین‌کننده بخش پتروشیمی و مواد معدنی در تعیین شاخص مذکور می‌باشد. صنایع یاد شده، به شدت صادرات محور بوده و منافع قابل ملاحظه‌ای از افزایش نرخ ارز نصیب آنها شده است. با توجه به وزن ۶۰ درصدی صنایع مذکور در محاسبه شاخص کل، اگر اثر رشد بازدهی این صنایع در محاسبه رشد این شاخص در نظر گرفته نشود، رشد شاخص حدود ۲۸٫۲ درصد تخمین زده می‌شود که کمتر از تورم اعلام شده سال ۱۳۹۱ می‌باشد.

بانک مرکزی آمار مربوط به وضعیت مالی دولت در سال ۱۳۹۱ را هنوز منتشر ننموده است و گزارش ما متکی بر آمار منتشر شده دیوان محاسبات از تفریح بودجه سال ۱۳۹۱ می‌باشد. بر اساس این آمار میزان دقیق کسری بودجه دولت در سال ۱۳۹۱ مشخص نیست. کسری بودجه بر اساس این آمار حدود ۳۱٫۸ تریلیون ریال است در حالی که تفاوت بین درآمدها (۶۵۰٫۸ تریلیون ریال) و هزینه‌ها (۶۹۲٫۹ تریلیون ریال) بالغ بر ۴۲٫۱ تریلیون ریال می‌گردد. کسری بودجه سال ۱۳۹۱ با فرض صحت رقم ۳۱٫۸ تریلیون ریال، ۶۰ درصد و با فرض صحت رقم ۴۲٫۱ تریلیون ریال، ۱۱۲ درصد نسبت به دوره مشابه سال پیش از آن افزایش دارد که در هر صورت افزایش قابل ملاحظه‌ای است و بین بیش از دو برابر تا ۳/۵ برابر ارقام رسمی متوسط تورم سال ۱۳۹۱ است.

در سال ۱۳۹۱، به دلیل تشدید تحریم‌ها، درآمدهای نفتی ۴۴ درصد و درآمدهای دولت از محل صادرات نفت و گاز ۲۹,۷ درصد نسبت به سال پیش از آن کاهش یافت. در مقابل، عملکرد دولت در وصول درآمدهای مالیاتی (خصوصاً مالیات بر ارزش افزوده) مثبت بوده است و رقم آن نسبت به مدت مشابه سال قبل دو برابر شده است.

از سوی دیگر، هزینه‌های عمرانی طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ به ۶۱,۸ تریلیون ریال رسید که تنها معادل ۲۱ درصد بودجه مصوب بود و نسبت به مدت مشابه سال قبل ۶۲ درصد کاهش نشان می‌دهد. این کاهش رقم بودجه عمرانی در اقتصاد ایران بی‌سابقه است.

بخش عمده‌ای از کسری بودجه مربوط به کسری ناشی از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها است. محل تأمین این کسری بودجه به طور رسمی اعلام نشده است اما آمار غیررسمی نشان می‌دهد علاوه بر افزایش بدهی دولت به بانک مرکزی، بخشی از این کسری از محل مابه‌التفاوت نرخ ارز تأمین شده است.

آن چه مسلم است، سیاست مالی اعمال شده توسط دولت، تناسبی با رکود تورمی حاکم بر اقتصاد ایران نداشته است. به این معنا که از یک سو، علی‌رغم شرایط ابر تورمی موجود، دارای آثار انبساطی ناشی از نحوه تأمین مالی کسری بودجه بوده است و از سوی دیگر به دلیل کاهش هزینه‌های عمرانی، اثر ضد رکودی نیز نداشته است.

در طول دوره مورد بررسی، متغیرهای پولی با یک استثنای مهم، رشد قابل توجه ۳۲ درصدی داشتند که از متوسط پنج سال گذشته بالاتر بوده است که مؤید وضعیت پولی ناپایدار در این دوره است. استثنای بسیار مهمی که بدان اشاره شد، رشد اعتبارات بود که هم به لحاظ قدرمطلق و هم به لحاظ نسبی، افزایش ناچیزی در مقایسه با متوسط پنج سال گذشته داشت.

به احتمال قوی این امر ناشی از افزایش مطالبات مسأله‌دار سیستم بانکی، بدبینی عمومی ناشی از رکود تورمی و افزایش ریسک اعتباری بوده است که باعث شده است بانک‌ها در اعطای تسهیلات به بخش خصوصی بیشتر احتیاط کنند. از سوی دیگر، وجود مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز که متأسفانه از میزان تسهیلات و سپرده‌های آنها هیچ‌گونه اطلاعی در دسترس نیست، بررسی و تحلیل آمار پولی را مخدوش می‌نماید.

در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۱، نسبت مطالبات مسأله‌دار به کل تسهیلات در سیستم بانکی افزایش یافت. این نسبت از ۱۵,۱ درصد در پایان سال ۱۳۹۰ به ۱۷,۳ درصد در شهریور ماه ۱۳۹۱ رسید. به نظر می‌رسد این مسأله تا حدودی در ارتباط با نحوه ارزیابی اعتبار مشتریان توسط بانک‌ها باشد. علاوه بر این در جایی که نرخ تورم در حال رشد فزاینده است، ثابت نگاه داشتن نرخ بهره باعث می‌شود که طرح‌های غیر اقتصادی که با نرخ‌های بهره کمتر از تورم بررسی می‌شوند، توجیه اقتصادی پیدا کنند. در نهایت همین طرح‌ها که غالباً ناتمام مانده و با شکست مواجه می‌شوند باعث افزایش بی‌رویه مطالبات مسأله‌دار بانک‌ها می‌شوند.

طی نه ماهه اول سال ۱۳۹۱، موازنه پرداخت‌های کشور مثبت ۸,۱ میلیارد دلار بود که نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، ۳۷ درصد کاهش نشان می‌دهد. این موضوع در درجه اول ناشی از ۴۴ درصد کاهش درآمدهای نفتی به دلیل تحریم‌های بین‌المللی و در درجه دوم ناشی از ۱۰ درصد افزایش خالص خروج سرمایه از کشور به دلیل بروز بحران ارزی بوده است.

طی دوره مورد بررسی، تراز تجاری به حدود ۲۳ میلیارد دلار رسید که در مقایسه با مدت مشابه سال پیش از آن، حدود ۵۵ درصد کاهش نشان می‌دهد. کاهش تراز تجاری در حالی اتفاق افتاد که واردات به دلیل بروز بحران ارزی و در نتیجه کمبود ارز در بازار و افزایش نرخ آن، اولویت بندی کالاهای وارداتی به منظور تخصیص ارز مرجع و مبادلاتی و ایجاد محدودیت در واردات برخی اقلام، با ۱۵ درصد کاهش از ۵۸,۶ میلیارد دلار به ۴۹,۹ میلیارد دلار رسید این کاهش

در واردات به همراه افزایش در صادرات غیرنفتی، به دلیل شدت کاهش درآمدهای نفتی در دوره مورد بررسی نتوانست تراز تجاری را بهبود بخشد.

کسری حساب سرمایه با ۱۰ درصد افزایش به منفی ۱۰,۸ میلیارد دلار رسید. با احتساب منفی ۱,۳ میلیارد دلار رقم اشتباهات آماری، برآورد می‌شود که ذخایر خارجی بانک مرکزی با رشد ۸,۱ درصدی به ۱۰۶,۹ میلیارد دلار در پایان نه ماهه اول سال ۱۳۹۱ رسیده باشد.

در مجموع می‌توان گفت بحران اعتماد، تشدید تحریم‌ها و به تبع آن بحران ارزی، از مهم‌ترین وقایع سال ۹۱ بود که بسیاری از متغیرهای اقتصادی را تحت تاثیر قرار داد و طبعاً کاهش این بحران مستلزم از بین رفتن تدریجی یکایک علل اصلی آن خواهد بود.

بخش واقعی

آماری از تولید ناخالص داخلی و رشد اقتصادی سال ۱۳۹۱ توسط بانک مرکزی یا مرکز آمار ایران ارائه نشده است. آخرین ارقام رسمی منتشر شده از رشد اقتصادی مربوط به نه ماهه سال ۱۳۹۰ (۴,۲ درصد با نفت، ۴,۱ درصد بدون نفت) می‌باشد.

صندوق بین‌المللی پول در آخرین گزارش خود از وضعیت اقتصادی جهان^۱ (مه ۲۰۱۳)، رشد اقتصادی ایران در سال ۲۰۱۲ را معادل ۱,۹- اعلام نموده است. بر اساس این برآورد، رشد اقتصادی در سال ۲۰۱۳ نیز معادل ۱,۳- درصد خواهد بود. این رقم طی سه دهه گذشته در اقتصاد ایران بی سابقه می‌باشد.

بخش صنعت

بر اساس آمار مقدماتی منتشر شده توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت^۲، طی شش ماهه اول سال ۱۳۹۱، تعداد جواز تأسیس واحدهای صنعتی به ۶۳۷۶ فقره رسید که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲۶ درصد کاهش یافته است. همچنین طی مدت مذکور ۲۱۳۹ فقره پروانه بهره‌برداری از واحدهای صنعتی صادر گردید که نسبت به شش ماهه سال ۱۳۹۰ معادل ۳۱ درصد کاهش نشان می‌دهد. در حالی که هیچ آمار رسمی از تعداد واحدهای صنعتی تعطیل شده طی سال قبل منتشر نشده است اظهارات غیررسمی کارشناسان نشان می‌دهد ۴۰ درصد از واحدهای صنعتی در سال قبل تعطیل شدند.^۳

جدول شماره (۱): شاخص‌های بخش صنعت طی شش ماهه سال ۱۳۹۱

شاخص	سال	شش ماهه اول ۱۳۹۰	شش ماهه اول ۱۳۹۱	درصد تغییر
جواز تأسیس صادر شده (فقره)		۸۵۶۰	۶۳۷۶	-۲۶٪
پروانه‌های بهره‌برداری صادر شده (فقره)		۳۰۸۶	۲۱۳۹	-۳۱٪
پیش‌بینی سرمایه‌گذاری بر اساس جواز تأسیس صادر شده (تربیلیون ریال)		۷۵	۲۲۸	۲۰۴٪

منبع: نماگر ماهانه صنعت، معدن و تجارت، معاونت برنامه‌ریزی وزارت صنعت، معدن و تجارت، مهر ماه ۱۳۹۱.

پیش‌بینی میزان سرمایه‌گذاری بر اساس پروانه‌های تأسیس صادر شده طی این دوره، معادل ۲۲۸ تربیلیون ریال بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل، بیش از سه برابر شده است. این افزایش شدید در کنار کاهش مجوزهای صادر شده و مجوزهای بهره‌برداری می‌تواند بیانگر ادامه شرایط رکود تورمی در اقتصاد ایران باشد. از یک سو به نظر می‌رسد فرصت‌های سرمایه‌گذاری کاهش یافته بوده باشد و از سوی دیگر در مواردی که از دید سرمایه‌گذاران احتمالی

^۱ World Economic Outlook (WEO), May ۲۰۱۳.

^۲ نماگر ماهانه صنعت، معدن و تجارت، معاونت برنامه‌ریزی وزارت صنعت، معدن و تجارت، مهر ماه ۱۳۹۱.

^۳ به نقل از روزنامه شرق، مورخ ۲۶ خرداد ماه ۱۳۹۱، صفحه ۵. (ر.ک: http://sharghdaily.ir/?News_Id=۱۲۷۷۳)

به نظر می‌رسیده است طرحی سودآور باشد فرصت را مغتنم شمرده و سرمایه‌گذاری بیشتر در آن طرح مناسب تشخیص داده شده است. ضمناً افزایش شدید قیمت ارز و تورم فزاینده نیز سبب افزایش حجم سرمایه‌گذاری برآورد شده گردیده است.

نماگرهای ماهانه وزارت صنعت، معدن و تجارت میزان تولید در صنایع مختلف را نیز منتشر می‌نماید. بر اساس این آمار، طی شش ماهه اول سال ۱۳۹۱، اغلب صنایع با کاهش تولید نسبت به مدت مشابه سال قبل مواجه بوده‌اند. صنایع خودروی سبک و سنگین شدیدترین افت تولید را در بین صنایع مذکور داشته‌اند. صنایعی مانند فیبر، فولادخام، سنگ‌آهن و سیمان نیز افزایش تولید داشته‌اند. میزان تولید کالاهای منتخب بخش صنعت و معدن طی شش ماهه اول سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ در جدول شماره (۲) ذکر شده است.

جدول شماره (۲): میزان تولید کالاهای منتخب صنعت و معدن طی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱

صنعت	سال	شش ماهه اول ۱۳۹۰	شش ماهه اول ۱۳۹۱	رشد
مجموع فولاد خام (هزار تن)		۶۸۹۰	۷۵۲۸	۹,۳٪
سنگ آهن (هزار تن)		۱۴۱۲۵	۱۵۷۹۰	۱۱,۸٪
سیمان (هزار تن)		۳۵۳۵۷	۳۶۸۰۴	۴,۱٪
شمش سرب (هزار تن)		۸,۹	۹,۶	۷,۹٪
شمش روی (هزار تن)		۶۵	۶۸	۴,۶٪
کاشی (هزار متر مربع)		۱۲۹۰۶۴	۱۳۹۱۷۲	۷,۸٪
شیشه جام (هزار تن)		۴۵۳	۴۹۸	۹,۹٪
انواع سواری، ون، دو دیفرانسیل (هزار دستگاه)		۶۸۷	۳۹۶	-۴۲٪
وانت (هزار دستگاه)		۸۶	۵۲	-۳۹,۶٪
اتوبوس و مینی‌بوس (هزار دستگاه)		۳	۰,۶	-۸۰٪
کامیون کشنده (هزار دستگاه)		۱۵,۷	۱۰,۵	-۳۳٪
لاستیک خودرو (هزار تن)		۱۰۲,۶	۹۱,۵	-۱۰,۶٪
ریخته‌گری (چدن و فولاد) (هزار تن)		۱۱۲	۱۱۵,۷	۳,۴٪
فیبر (هزار متر مکعب)		۱۴۱,۱	۲۱۰,۴	۴۹,۱٪
نئوپان (هزار متر مکعب)		۳۸۲	۴۳۵,۵	۱۴٪
دارو (میلیارد عدد)		۱۵,۵	۱۴,۸	-۴,۵٪
پتروشیمی (میلیون تن)		۲۲,۲	۲۱,۳	-۴,۱٪
روغن نباتی (هزار تن)		۷۳۱,۲	۶۸۴,۲	-۶,۴٪

منبع: نماگر ماهانه صنعت، معدن و تجارت، معاونت برنامه‌ریزی وزارت صنعت، معدن و تجارت، مهر ماه ۱۳۹۱.

جهت ارائه نمودن چشم‌اندازی از وضعیت اقتصادی، با محاسبه تغییرات درآمد و سود ناویژه شرکت‌های بورسی در سال گذشته تلاش می‌شود تصویری مستدل از فعالیت شرکت‌ها و در نتیجه بخش واقعی اقتصاد ایران طی سال گذشته ارائه شود.

برای بالا رفتن دقت گزارش، تنها شرکت‌هایی که آمار و اطلاعات آنها هم در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۰ و هم در ۱۲ ماهه سال ۱۳۹۱ موجود بوده است، مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. لذا شرکت‌های جدیدی که در سال ۱۳۹۱ به بورس پیوسته‌اند و یا تا تاریخ تهیه این گزارش، گزارش ۱۲ ماهه خود را ارائه نکرده‌اند، از لیست بررسی حذف شده‌اند. بر این اساس صورت سود و زیان ۱۲۱ شرکت بورسی تا پایان اسفند ماه ۱۳۹۱ با دوره مشابه سال قبل مورد مقایسه قرار گرفته است که خلاصه این تحلیل در ادامه آمده است.

در پایان اسفند ماه ۱۳۹۱، مجموع درآمد شرکت‌های بورسی مورد بررسی، ۴۱۹,۷ تریلیون ریال بوده است که نسبت به پایان سال قبل ۴۳,۵ درصد رشد داشته است. با توجه به این که تورم نقطه به نقطه در اسفند ۱۳۹۱ حدود ۴۰,۶ درصد اعلام شده است، رشد واقعی درآمدها پس از کسر تورم حدود ۲,۹ درصد بوده است.^۱ البته باید خاطر نشان کرد در صورتی که کلیه شرکت‌ها کالای نهایی می‌فروختند این رقم می‌توانست به عنوان ارزش افزوده تولیدی در اقتصاد در نظر گرفته شود. ولی چون تمام کالاها نهایی نیستند، این روش دچار دوباره شماری است و تولید ناخالص داخلی را بیشتر نشان می‌دهد.

سود ناویژه شرکت‌های مورد بررسی در پایان اسفند ۱۳۹۱ برابر ۲۳۰,۸ تریلیون ریال بوده است که نسبت به سال قبل ۵۵,۷ درصد رشد داشته است. در صورتی که تورم را در نظر بگیریم، رشد واقعی سود ناویژه ۱۵,۱ درصد خواهد بود. سود ویژه (قبل از مالیات) شرکت‌های مورد بررسی در پایان اسفند ۱۳۹۱، ۲۲۳,۶ تریلیون ریال بوده است که نسبت به سال قبل ۵۶,۲ درصد رشد دارد که با در نظر گرفتن تورم، رشد واقعی سود خالص ۱۵,۶ درصد خواهد بود. اگر چه در تولید ناخالص داخلی، علاوه بر سود می‌بایست اجاره، دستمزد و هزینه مالی را نیز در نظر گرفت اما سود شرکت‌ها را می‌توان به عنوان نماگری از وضعیت اقتصادی در نظر گرفت.

جدول شماره (۳): جمع درآمدها و سود ویژه شرکت‌های منتخب بورسی در سال ۱۳۹۱

رشد نسبت به سال ۱۳۹۰ (درصد)		ارقام سال ۱۳۹۱ (تریلیون ریال)		
سود (زیان) ویژه قبل از مالیات	درآمدها	سود (زیان) ویژه قبل از مالیات	درآمدها	ردیف
٪۲۸,۵	٪۲۸,۵	۷۹,۵	۱۴۱,۹	سایر
٪۸۴,۰	٪۵۹,۹	۸۶,۷	۱۵۱,۶	شیمیایی
٪۷۹,۵	٪۴۷,۰	۵۰,۰	۸۵,۸	کانی
٪۱۵۳,۹	٪۵۸,۴	۲,۸	۲۳,۰	نفت
-٪۷۸,۹	-٪۱۶,۲	۰,۰۶	۳,۵	خودرو
٪۱۷,۲	٪۴۳,۵	۴,۵	۱۳,۸	سیمان
٪۵۷,۲	٪۴۳,۷	۲۲۵,۰	۴۲۰,۳	کل

منبع: بورس اوراق بهادار تهران / تحلیل از کارشناسان واحد مطالعات اقتصادی.

۱. به دلیل در دسترس نبودن شاخص ضمنی، از شاخص قیمت مصرف‌کننده برای تبدیل قیمت‌های جاری به قیمت‌های ثابت، استفاده شده است.

همان گونه که جدول (۳) نشان می‌دهد بخش اعظم رشد درآمدها و سود در شرکت‌های گروه نفت، شیمیایی و کانی رخ داده است که درآمد این شرکت‌ها عمدتاً متأثر از نوسانات نرخ ارز می‌باشد و نمی‌تواند به عنوان شاخص قابل اطمینانی از رشد اقتصادی در سال گذشته در نظر گرفته شود.

بخش ساختمان

بر اساس آمار منتشر شده توسط مرکز آمار ایران^۱، در تابستان سال ۱۳۹۱، تعداد پروانه ساختمانی توسط شهرداری تهران صادر شد که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۳۵ درصد کاهش داشته است. همچنین در تابستان سال ۱۳۹۱، تعداد ۴۸۱۲۸ پروانه ساختمانی توسط شهرداری‌های کشور (به جز شهر تهران) صادر گردید که نسبت به فصل گذشته حدود ۳٫۵ درصد و نسبت به مدت مشابه سال قبل معادل ۲٫۲ درصد کاهش نشان می‌دهد. آمار بانک مرکزی^۲ از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید کل مناطق شهری طی شش ماهه اول سال گذشته ۳۱٫۱ درصد رشد نشان می‌دهد. نکته جالب توجه اختلاف این دو رقم است که یکی روند صعودی و دیگری روند نزولی این بخش را طی سال گذشته نشان می‌دهد. در صورت صحت و دقت این آمار، احتمالاً دو نتیجه مکمل یکدیگر از این ارقام می‌توان گرفت: اول آن که این رشد سرمایه‌گذاری مربوط به طرح‌های ساختمانی مصوب دوره‌های قبل می‌باشد و نمایانگر وضع سال مورد بررسی نیست. دوم آن که چون تعداد پروانه‌ها کم شده است احتمالاً باید اندازه آنها و میزان سرمایه‌گذاری آنها (مانند برج‌سازی) افزایش یافته باشد.

بخش کشاورزی

تا زمان نگارش این گزارش، آماری در خصوص رشد بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۱ توسط وزارت جهاد کشاورزی، مرکز آمار ایران و بانک مرکزی منتشر نشده است. در این بخش تلاش می‌گردد تا با ارائه شاخص‌هایی به بررسی وضعیت این بخش در سال ۱۳۹۱ پرداخته شود.

اولین شاخص مورد نظر رشد شاخص قیمت تولیدکننده در بخش کشاورزی است که می‌تواند بیانگر تغییرات هزینه تولید (تورم تولید) در این بخش باشد. تغییرات شاخص قیمت تولیدکننده تغییرات قیمت کالاها و خدمات تولید و عرضه شده به عمده‌فروشان، مصرف‌کننده نهایی یا صادرکننده به کشورهای خارجی توسط تولیدکننده را نشان می‌دهد.^۳ بررسی داده‌های منتشر شده از سوی بانک مرکزی بیانگر این موضوع است که شاخص بهای تولیدکننده در بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۱ همواره در حال افزایش بوده است.

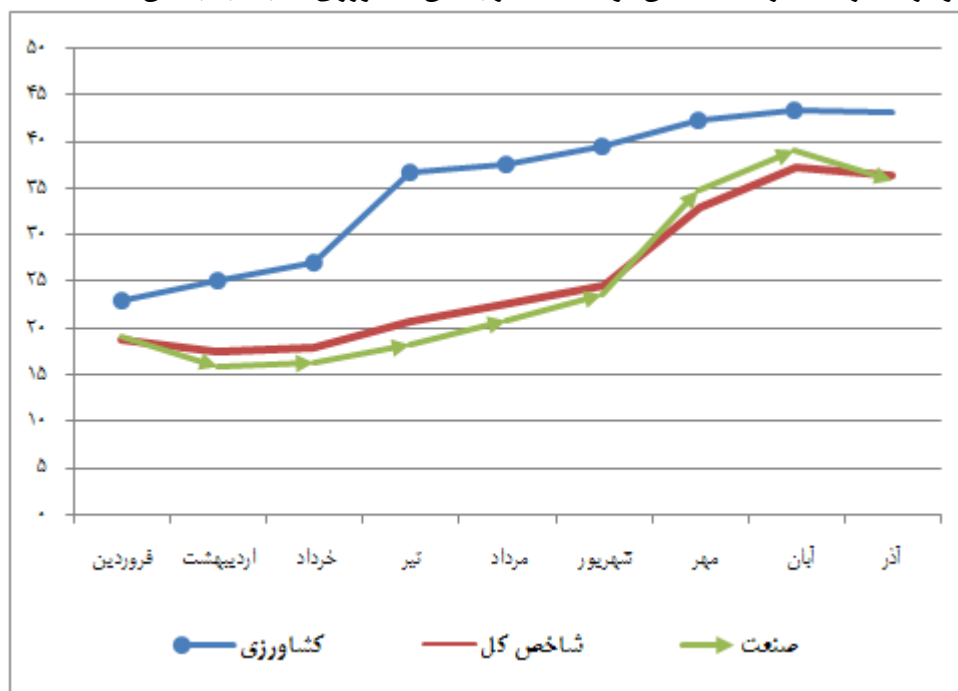
۱. چکیده نتایج طرح جمع‌آوری اطلاعات پروانه‌های ساختمانی صادر شده توسط شهرداری‌های کشور در تابستان ۱۳۹۱، مرکز آمار ایران، فروردین ۱۳۹۲.

۲. نتایج بررسی فعالیت‌های ساختمانی بخش خصوصی در مناطق شهری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

۳. از آن جا که این شاخص زودتر از شاخص قیمت مصرف‌کننده منتشر می‌شود، یک شاخص پیشرو محسوب می‌شود. به طور کلی افزایش شاخص قیمت تولیدکننده منجر به افزایش شاخص تورم می‌شود و افزایش تورم نیز به طور خودکار بر تصمیمات بانک مرکزی تأثیر مستقیمی دارد؛ بنابراین هر چقدر شاخص بهای تولیدکننده نسبت به پیش‌بینی‌ها افزایش یابد انتظار تقویت قیمت‌ها وجود دارد. به عبارت دیگر، نوسان شاخص مورد اشاره به گفته کارشناسان در آینده‌ای نه چندان دور خود را در شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (نرخ تورم) نشان خواهد داد.

همان گونه که در نمودار شماره (۱) ملاحظه می‌شود رشد شاخص بخش کشاورزی نسبت به شاخص بخش صنعت و شاخص کل در تمامی ماه‌های سال ۱۳۹۱ نسبت به ماه‌های مشابه در سال قبل بیشتر بوده است. علاوه بر این، روند این شاخص طی سال صعودی بوده است و از ۲۳,۲ درصد در فروردین ماه به ۴۳,۱ درصد در آذر ماه افزایش یافته است. علاوه بر این، رشد متوسط دوره این شاخص طی سال ۱۳۹۱ نسبت به سال قبل ۴۱,۴ درصد بوده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که طی سال ۱۳۹۱، هزینه تولید بخش کشاورزی نسبت به کل اقتصاد و بخش صنعت بیشتر افزایش یافته است.

نمودار شماره (۱): رشد شاخص تولیدکننده در بخش کشاورزی نسبت به بخش صنعت (درصد)

منبع: شاخص بهای تولیدکننده در ایران، بانک مرکزی، ماه‌های مختلف.

همان گونه که جدول شماره (۴) نشان می‌دهد مانده کل تسهیلات اعطایی به این بخش در شهریور ماه ۱۳۹۱ معادل ۳۸۱,۸ تریلیون ریال بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲,۶ درصد افزایش نشان می‌دهد. بخش اعظم این رشد در بانک‌های تخصصی با ۲۱,۵ درصد رخ داده است اما تسهیلات اعطایی بانک‌های خصوصی به این بخش با ۷۷,۵ درصد کاهش مواجه گردیده است و از ۱۶,۵ تریلیون ریال در شهریور ۱۳۹۰ به ۳,۷ تریلیون ریال در شهریور ۱۳۹۱ کاهش یافته است. بر این اساس می‌توان گفت رشد اندک تسهیلات اعطایی به این بخش بیانگر وضعیت نه چندان مناسب کشاورزی طی سال گذشته بوده است.

جدول شماره (۴): مانده تسهیلات اعطایی به بخش کشاورزی (تربلیون ریال)

شرح	شهریور ۱۳۹۰	شهریور ۱۳۹۱	درصد تغییر
بانک‌های تجاری	۱۸۳,۰	۱۶۸,۵	-۸٪
بانک‌های تخصصی	۱۷۲,۴	۲۰۹,۶	۲۱,۵٪
جمع بانک‌های دولتی	۳۵۵,۴	۳۷۸,۱	۶,۳٪
بانک‌های خصوصی	۱۶,۵	۳,۷	-۷۷,۵٪
کل شبکه بانکی	۳۷۱,۹	۳۸۱,۸	۲,۶٪

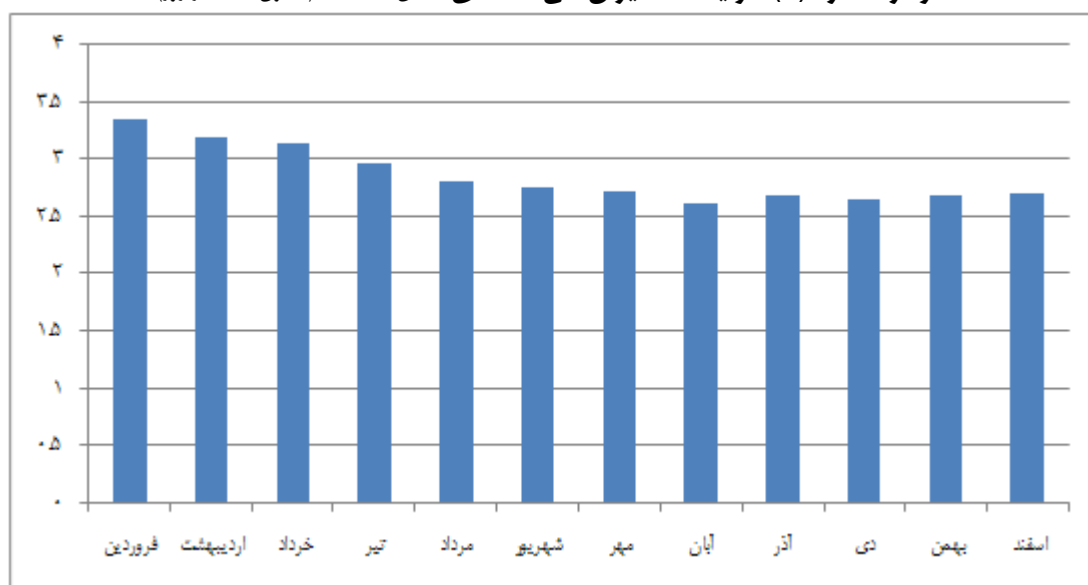
منبع: فصلنامه بانک، وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور بانکی، بیمه و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، شهریور ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱. شایان ذکر است چهار بانک تازه خصوصی شده تجارت، ملت، رفاه و صادرات در این طبقه‌بندی، در بخش بانک‌های دولتی آمده‌اند.

طی سال‌های اخیر با نامتعادل‌تر شدن رابطه تجاری بین شهر و روستا، سودآوری فعالیت کشاورزی در مقایسه با سایر بخش‌ها مرتباً در حال کاهش بوده است. کاهش مبلغ واقعی تسهیلات (با ملحوظ نمودن تورم) مؤید این نکته می‌باشد.

بخش نفت

بر اساس آمار منتشر شده توسط دبیرخانه اوپک، تولید نفت ایران در سال ۲۰۱۲ با کاهش شدید مواجه گردید. این رقم که در دسامبر ۲۰۱۱ معادل سه میلیون و ۵۰۰ هزار بشکه بود با کاهش ۲۵ درصدی به دو میلیون و ۶۰۰ هزار بشکه در دسامبر ۲۰۱۲ رسید. نمودار شماره (۲) به خوبی این روند کاهشی را طی ماه‌های مختلف نشان می‌دهد. مهم‌ترین دلیل این افت تولید، کاهش سرمایه‌گذاری در میادین نفتی عمدتاً به دلیل تشدید تحریم‌ها در این بخش است. اغلب میادین نفتی ایران به دلیل قرار گرفتن در نیمه دوم عمر خود، نیازمند به کارگیری فن‌آوری‌های جدید و سرمایه‌گذاری کافی برای حفظ سطح بهره‌برداری هستند.

نمودار شماره (۲): تولید نفت ایران طی ماه‌های سال ۱۳۹۱ (میلیون بشکه در روز)

منبع: OPEC, Market Indicators ۲۰۱۱ and ۲۰۱۲.

نکته: به دلیل تفاوت ماه‌های میلادی و شمسی، ممکن است برخی اختلافات جزئی وجود داشته باشد.

با توجه به وابستگی بالای اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی، به ویژه بودجه دولت و موازنه پرداختها، کاهش شدید تولید نفت می‌تواند آثار انقباضی مستقیم و غیرمستقیم مهمی بر رشد اقتصادی بگذارد. نکته مهم این که، واکنش تولید و رشد اقتصادی نسبت به نوسان درآمدهای نفت، نامتقارن است؛ به این معنا که کاهش درآمد نفت نسبت به افزایش آن، آثار شدیدتری را بر تولید و رشد اقتصادی می‌گذارد. واکنش تولید به افزایش درآمدهای نفتی متعادل‌تر از افزایش آن است. با کاهش قابل توجه درآمدهای نفتی، اقتصاد با یک شوک منفی مواجه می‌شود و نرخ رشد اقتصادی با کاهش شدید روبه‌رو می‌شود.

تشدید تحریم‌ها

یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر تولید و رشد اقتصادی از سال ۱۳۹۰، تحریم‌های اقتصادی و روابط خارجی بوده است. این تحریم‌های جدید از چند مسیر اقتصاد ایران را تحت تأثیر قرار داده است که از جمله می‌توان به کاهش درآمدهای نفتی، جهش نرخ ارز و بی ثباتی آن، حاکمیت نظام چندنرخ ارز، سخت‌تر شدن مبادلات مالی و کالایی با کشورهای خارجی و تشدید ناطمینانی و شاید از همه مهم‌تر، عدم امنیت اقتصادی اشاره کرد.

نرخ بیکاری

مرکز آمار ایران نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر در سال ۱۳۹۱ را ۱۲,۲ درصد اعلام کرد که در مقایسه با نرخ بیکاری ۱۲,۳ درصدی سال ۱۳۹۰ معادل یک دهم درصد کاهش یافته است. البته باید توجه داشت که روش نمونه‌گیری و تعاریف از سال ۱۳۸۴ تغییر کرده است و ارقام مربوط به نرخ بیکاری متکی بر دو فرض مهم است: اول این که شاغل به معنای فردی در نظر گرفته می‌شود که یک ساعت در هفته کار کرده باشد. دوم این که تعریف جمعیت فعال به جای ۱۵ تا ۶۵ سال به ۱۰ تا ۶۵ سال تغییر یافته است که این امر منجر می‌شود در محاسبه نرخ بیکاری، مخرج کسر بزرگ شود و در نتیجه میزان بیکاری کمتر از حد واقعی نشان داده شود. باید توجه داشت که، یک ساعت کار در هفته به عنوان ملاک اشتغال، اگر چه مورد تأیید سازمان بین‌المللی کار^۱ است، اما برای ارائه معنی‌دار مطلب و سهولت مقایسه مسلماً کافی نیست. بهتر است اشتغال بر حسب انواع ساعات کار (تمام وقت، نیمه وقت و چند ساعت در هفته) تفکیک شود. آمار اشتغال تمام‌وقت و نیمه‌وقت یا کل ساعات کار انجام شده در جامعه دارای اهمیت می‌باشد.

بررسی جزئیات بیکاری در سال ۱۳۹۱ بر اساس گزارش این مرکز حاکی از آن است که نرخ بیکاری مردان ۱۰,۵ درصد است که نسبت به سال گذشته ۱,۴ واحد درصد کاهش یافته است. این در حالی است که نرخ بیکاری زنان در سال ۱۳۹۱ معادل ۱۹,۹ درصد بوده است که نسبت به سال گذشته ۰,۶ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. بر این اساس، نرخ بیکاری جوانان ۲۹-۱۵ ساله برابر ۲۴,۵ درصد بوده است.

^۱ International Labor Organization (ILO)

در مجموع طی سال ۱۳۹۱، بیکاری در مناطق شهری ۱۳٫۸ درصد و در مناطق روستایی ۸٫۲ درصد بوده است. بیشترین نرخ بیکاری طی سال مذکور در استان لرستان با ۲۰٫۲ درصد و کمترین رقم مربوط به استان خراسان جنوبی با ۶٫۴ درصد بوده است. در جدول شماره (۵) نرخ بیکاری سالانه و فصلی طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ ذکر شده است.

جدول شماره (۵): نرخ بیکاری طی دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۱ (درصد)

سال	بهار	تابستان	پاییز	زمستان	بیکاری سالانه
۱۳۸۴	۱۱٫۹	۱۰٫۹	۱۰٫۹	۱۲٫۱	۱۱٫۵
۱۳۸۵	۱۱٫۱	۱۰٫۲	۱۱٫۲	۱۲٫۱	۱۱٫۲
۱۳۸۶	۱۱	۹٫۹	۹٫۸	۱۱٫۹	۱۰٫۶
۱۳۸۷	۹٫۶	۱۰٫۲	۹٫۵	۱۲٫۵	۱۰٫۵
۱۳۸۸	۱۱٫۱	۱۱٫۳	۱۱٫۲	۱۴٫۱	۱۱٫۲
۱۳۸۹	۱۳٫۵	۱۳٫۶	۱۲٫۱	۱۴٫۶	۱۳٫۵
۱۳۹۰	۱۲٫۳	۱۱٫۱	۱۱٫۸	۱۴٫۱	۱۲٫۳
۱۳۹۱	۱۲٫۹	۱۲٫۴	۱۱٫۲	۱۲٫۴	۱۲٫۲

منبع: مرکز آمار ایران.

نکته: روش نمونه‌گیری و تعاریف از سال ۱۳۸۴ به بعد تغییر نموده است.

وضع مالی دولت

تا زمان نگارش این گزارش، آمار رسمی از وضعیت مالی دولت در سال ۱۳۹۱ توسط بانک مرکزی یا دولت منتشر نشده است و تنها آمار موجود از عملکرد دولت در سال ۱۳۹۱ متعلق به دیوان محاسبات کشور است. همچنین مرکز پژوهش‌های مجلس گزارشی از منابع بودجه در سال ۱۳۹۱ ارائه کرده است که در بخش درآمدها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بر اساس گزارش دیوان محاسبات کشور، طی نه ماهه سال ۱۳۹۱، کل درآمدهای دولت به ۶۵۰٫۸ تریلیون ریال رسید که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۸ درصد کاهش نشان می‌دهد. دلیل اصلی این کاهش، افت ۲۹٫۷ درصدی درآمدهای نفتی ("واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای") است. این در حالی است که درآمدهای مالیاتی نسبت به مدت مشابه سال قبل ۲۳٫۶ درصد رشد نشان می‌دهد.

هزینه‌های دولت در این مدت نیز معادل ۶۹۲٫۹ تریلیون ریال بود که نسبت به مدت مشابه سال گذشته ۶٫۳ درصد کاهش یافته است. بخش عمده‌ای از این کاهش به دلیل کاهش ۶۰٫۷ درصدی هزینه‌های عمرانی ("تملک دارایی‌های سرمایه‌ای") نسبت به نه ماهه سال ۱۳۹۰ است. طی دوره مورد بررسی هزینه‌های جاری روند رو به رشد خود را حفظ کرده است و نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۰٫۸ درصد رشد نشان می‌دهد.

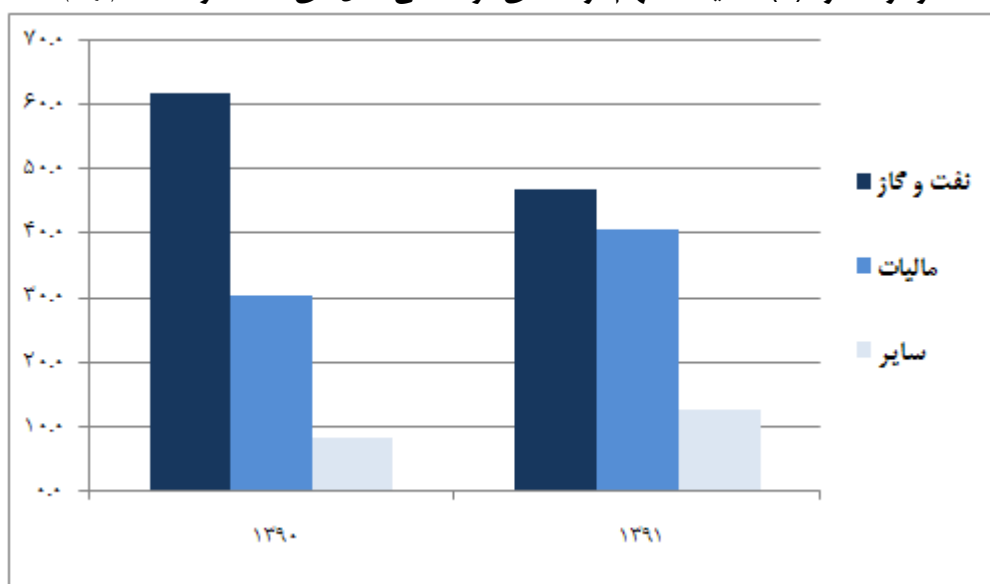
بر این اساس اختلاف هزینه‌ها و درآمدهای دولت طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ برابر با ۴۲٫۱ تریلیون ریال بوده است که نسبت به نه ماهه سال قبل، ۱۱۲٫۶ درصد افزایش یافته است. با این همه در گزارش دیوان محاسبات، رقم "واگذاری دارایی‌های مالی" (یعنی استقراض که اصولاً باید برابر با کسری بودجه باشد)، معادل ۳۱٫۸ تریلیون ریال ذکر شده است

که این رقم نسبت به مدت مشابه معادل ۶۰ درصد رشد داشته است.^۱ به این ترتیب به نظر می‌رسد، سیاست مالی اعمال شده، با وضعیت کنونی اقتصاد ایران متناسب نبوده است. زیرا از یک سو، علی‌رغم شرایط ابر تورمی موجود، دارای آثار انبساطی بوده است و از سوی دیگر به دلیل کاهش هزینه‌های عمرانی، اثر ضد رکودی نیز نداشته است.

درآمدها

از مجموع ۶۵۰٫۹ تریلیون ریال درآمد دولت طی نه ماهه نخست سال ۱۳۹۱، درآمد نفت با ۳۰۶ تریلیون ریال، ۴۷ درصد، درآمد مالیاتی با ۲۶۴ تریلیون ریال، ۴۰٫۶ درصد و سایر درآمدها با ۸۰٫۹ تریلیون ریال، ۱۲٫۴ درصد کل درآمدهای دولت را تشکیل داده‌اند. همان‌گونه که در نمودار شماره (۳) مشاهده می‌شود، در سال ۱۳۹۱ سهم درآمدهای نفت و گاز از کل درآمدهای دولت نسبت به سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است و سهم درآمدهای مالیاتی و سایر درآمدها از کل درآمدهای دولت افزایش یافته است.

نمودار شماره (۳): مقایسه سهم درآمدهای دولت طی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ (درصد)

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا و دیوان محاسبات کشور (۱۳۹۱).

درآمد نفت و گاز

بر اساس گزارش دیوان محاسبات کشور، درآمد حاصل از صادرات نفت خام و مایعات گازی طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ برابر ۳۰۶ تریلیون ریال بوده است که نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۰، حدود ۳۰ درصد کاهش نشان می‌دهد. کاهش مذکور متأثر از کاهش حجم صادرات نفت ایران بوده است. بر اساس آمار آژانس بین‌المللی انرژی صادرات نفت ایران

۱. توضیحی برای این اختلاف ۱۰٫۳ تریلیون ریالی داده نشده است. احتمال دارد که تمام یا بخشی از این مغایرت در ارتباط با منظور نمودن تفاوت نرخ ارز به حساب بانک مرکزی باشد. البته این خبر به طور رسمی منتشر نشده است که چنانچه صحت داشته باشد میزان کسری بودجه بسیار بیش از رقمی بوده است که در این گزارش به آن پرداخته شده است.

در سال ۲۰۱۱ به طور متوسط معادل دو میلیون و ۵۱۰ هزار بشکه در روز بود که به دلیل تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران به طور متوسط به یک میلیون و ۵۳۰ هزار بشکه در سال ۲۰۱۲ کاهش یافت. این امر به کاهش شدید حجم درآمدهای نفتی انجامید. علاوه بر این طی دوره مورد بررسی متوسط قیمت هر بشکه نفت سید اوپک دو دلار کاهش یافت و از ۱۰۹ دلار (به طور متوسط) در سال ۲۰۱۱ به ۱۰۷ دلار در سال ۲۰۱۲ رسید. سرانجام باید توجه داشت که در شرایط تحریم، بخشی از فروش نفت به نحو غیررسمی و زیر قیمت بازار انجام گرفته است که از کم و کیف آن اطلاعاتی در دست نیست.

مالیات‌ها

بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس کل درآمدهای مالیاتی در نه ماهه سال ۱۳۹۱ معادل ۲۶۳,۹ تریلیون ریال بوده است که با توجه به ۳۴۰ تریلیون ریالی مصوب بودجه (۹ ماهه)، حدود ۷۸ درصد بودجه مصوب محقق گردیده است.^۱ این رقم نسبت به وصولی ۲۱۳,۵ تریلیون ریالی در نه ماهه سال ۱۳۹۰، معادل ۲۳,۷ درصد افزایش نشان می‌دهد که کمتر از نرخ تورم رسمی اعلام شده می‌باشد. از آنجا که اغلب اجزای تشکیل‌دهنده درآمدهای مالیاتی متأثر از تورم هستند، قاعدتاً در صورتی که رشد آنها کمتر از تورم باشد نشان‌دهنده عدم موفقیت نسبی در وصول این اقلام باشد.

در بخش مالیات‌های مستقیم، ۱۶۴,۸ تریلیون ریال طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ وصول گردید که نسبت به هدف بودجه، ۸۱ درصد تحقق داشت و نسبت به عملکرد نه ماهه سال ۱۳۹۰ حدود ۳۳ درصد افزایش داشته است. در بخش مالیات‌های غیرمستقیم نیز ۹۹ تریلیون ریال طی دوره مورد گزارش وصول گردید که نسبت به بودجه مصوب، ۷۲ درصد تحقق دارد و در مقایسه با عملکرد مشابه سال گذشته ۱۰,۵ درصد افزایش داشته است.

عملکرد مالیات اشخاص حقوقی طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ بیانگر آن است که ۱۰۹ تریلیون ریال در این بخش وصول شده است که نسبت به عملکرد مدت مشابه سال قبل، ۲۷,۸ درصد افزایش دارد و نسبت به بودجه مصوب، ۷۸ درصد تحقق یافته است.

سر فصل مالیات بر درآمد مشتمل بر حقوق کارکنان بخش عمومی و خصوصی، مالیات بر مشاغل و مستغلات می‌باشد. آمار منتشره از عملکرد این بخش در نه ماهه سال ۱۳۹۱ حدود ۴۵ تریلیون ریال بوده است که نسبت به هدف بودجه ۸۸ درصد تحقق نشان می‌دهد. این رقم نسبت به عملکرد دوره مشابه سال قبل، حدود ۴۶,۶ درصد رشد یافته است. ویژگی اصلی مالیات بر حقوق پایین بودن امکان فرار مالیاتی آن است در حالی که در بخش مالیات اشخاص حقوقی و مشاغل آزاد این امکان بسیار بالاست و کم‌اظهاری مؤدیان امری معمول است.

۱. تمامی درصد تحقق‌های محاسبه شده در این بخش، نسبت به هدف نه ماهه بودجه (سه چهارم) می‌باشد. همچنین گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس از عملکرد مالیات‌ها مربوط به ۱۰ ماهه سال ۱۳۹۱ بوده است که به دلیل سهولت مقایسه، توسط کارشناسان این واحد تبدیل به عملکرد ۹ ماهه شده است. این روش گرچه با خطای محاسبه مواجه است اما جهت مقایسه با عملکرد نه ماهه سال قبل گریزناپذیر است.

مالیات بر ثروت نیز شامل مالیات بر ارث، سرقتی، درآمدهای اتفاقی، نقل و انتقال سهام، املاک و حق تمیر است. وصولی این پایه مالیاتی طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ حدود ۱۱ تریلیون ریال رسید که نسبت به هدف بودجه، ۸۶ درصد تحقق داشته است. همچنین عملکرد این پایه مالیاتی نسبت به مدت مشابه سال قبل، ۳۹٫۲ درصد رشد نشان می‌دهد. مالیات بر واردات یکی از اجزای مهم مالیات غیرمستقیم است که شامل حقوق ورودی کالاها و حقوق وارداتی پرداختی بخش خصوصی و دستگاه‌های دولتی و شهرداری‌ها می‌شود. در نه ماهه سال ۱۳۹۱، ۴۶ تریلیون ریال مالیات در این بخش وصول شده است که نسبت به بودجه مصوب، فقط ۵۴ درصد تحقق در این پایه مالیاتی مشاهده می‌گردد و نسبت به مدت مشابه سال قبل معادل ۲۲ درصد کاهش نشان می‌دهد.

این نوع مالیات تابع سیاست‌های تجاری و ارزی دولت است؛ به نحوی که تغییر نرخ ارز و یا تغییر تعرفه‌های واردات کالاها (و در نتیجه تغییر حجم واردات) حجم آن را تحت تأثیر قرار خواهد داد. از دیگر عوامل مؤثر بر میزان وصول این بخش مالیاتی، حجم قاچاق کالا است. به عبارت بهتر افزایش قاچاق کالا، کاهش این نوع مالیات را در پی خواهد داشت و بالعکس. همچنین حجم این نوع مالیات به روابط منطقه‌ای و دیپلماتیک در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی به شدت وابسته است که تقویت یا تضعیف آن به ارتباط فعالیت تجاری با کشورهای طرف مقابل نیز بستگی دارد و می‌تواند تحت تأثیر تحریم‌های وضع شده علیه ایران قرار گیرد.

مالیات بر کالاها و خدمات یکی دیگر از اجزای مالیات غیرمستقیم است که اجزای عمده آن، دو قلم مالیات بر فروش فرآورده‌های نفتی و مالیات بر ارزش افزوده می‌باشند که بیش از ۸۰ درصد عملکرد این بخش را تشکیل می‌دهند. طی نه ماهه سال ۱۳۹۱، معادل ۵۳ تریلیون ریال مالیات در این بخش وصول گردید که نسبت به هدف بودجه، حدود ۱۰۲ درصد تحقق نشان می‌دهد. همچنین وصولی مالیات بر کالا و خدمات نسبت به مدت مشابه سال گذشته، ۷۴٫۳ درصد افزایش یافته است. بخش عمده این افزایش به دلیل افزایش قابل ملاحظه حجم وصولی مالیات بر ارزش افزوده می‌باشد.

حجم وصولی مالیات بر ارزش افزوده (VAT) به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های مالیات بر کالا و خدمات نیز طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ به ۴۱ تریلیون ریال رسید که نسبت به هدف بودجه ۱۰۱ درصد تحقق دارد و نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۰۸ درصد رشد داشته است. در سال ۱۳۹۱، نرخ مالیات بر ارزش افزوده به پنج درصد افزایش یافت. به نظر می‌رسد علی‌رغم مخالفت‌های اولیه با اجرای قانون مالیات بر ارزش افزوده، عملکرد وصول این پایه مالیاتی در سال ۱۳۹۱ بسیار مثبت بوده است. این پایه مالیاتی علاوه بر این که سبب افزایش شفافیت در نظام اقتصادی می‌گردد باعث افزایش تمایل به سرمایه‌گذاری در گسترش زنجیره تولید و ایجاد ارزش افزوده بیشتر می‌شود. بر اساس قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، هر سال باید یک درصد به نرخ مالیات بر ارزش افزوده شود تا این نرخ در پایان سال آخر برنامه به ۸ درصد برسد.

هزینه‌ها

رقم کل هزینه‌های دولت در نه ماهه سال ۱۳۹۱ به ۶۹۲٫۹ تریلیون ریال رسید که ۹۱ درصد آن را هزینه‌های جاری ("اعتبارات هزینه‌ای") و تنها ۹ درصد آن را هزینه‌های عمرانی ("تملک دارایی‌های سرمایه‌ای") تشکیل داده است.

هزینه‌های جاری دولت طی دوره مذکور به ۶۳۱,۱ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته ۱۰,۸ درصد رشد یافت و در مقایسه با هدف بودجه ۸۳ درصد تحقق نشان می‌دهد.

هزینه‌های عمرانی طی نه ماهه سال ۱۳۹۱ به ۶۱,۸ تریلیون ریال رسید که تنها معادل ۲۱ درصد بودجه مصوب بود و نسبت به مدت مشابه سال قبل نیز ۶۲ درصد کاهش نشان می‌دهد. این کاهش رقم بودجه عمرانی در اقتصاد ایران بی‌سابقه است و به نظر می‌رسد بودجه در نظر گرفته شده برای بخش عمرانی در جای دیگری صرف شده است. این امر به معنای عدم سرمایه‌گذاری در توسعه ظرفیت‌های تولیدی اقتصاد است و به تضعیف توان تولیدی کشور در سال‌های پیش‌رو خواهد انجامید. از سوی دیگر، جایگزینی آن با هزینه‌های مصرفی، آثار تورمی گزافی خواهد داشت.

نگاهی به سهم هزینه‌های عمرانی و جاری در سال‌های اخیر نشان می‌دهد، بالاترین سهم هزینه‌های عمرانی از کل هزینه‌های دولت طی دو دهه اخیر مربوط به سال ۱۳۷۲ با ۳۴,۶ درصد بوده است. طی سال‌های اخیر این روند رو به کاهش گذاشته است و در سال ۱۳۹۱ به کمترین مقدار در دو دهه اخیر، (حدود ۹ درصد)، رسیده است. کاهش چشمگیر درآمدهای نفتی ناشی از اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، تلاش دولت برای تأمین هزینه‌های جاری به بهای کاهش هزینه‌های عمرانی و بار هزینه‌ای طرح هدفمندی یارانه‌ها از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر انقباض بودجه عمرانی در سال ۱۳۹۱ بود. همان‌گونه که نمودار شماره (۴) قابل مشاهده است عملکرد هزینه‌های عمرانی طی دوره مورد گزارش روند نزولی داشته است. این رقم در نه ماهه سال ۱۳۹۰ معادل ۶۰ درصد و در سال ۱۳۹۱ برابر ۲۱ درصد بوده است. این واقعیت حاکی از تغییر نگاه سیاست‌گذاران مالی و حاکمیت نگرش کوتاه‌مدت در بودجه‌ریزی سنواتی است که در طول زمان به کاهش ظرفیت‌های تولیدی و افزایش فشارهای تورمی می‌انجامد.

نمودار شماره (۴): هزینه‌های عمرانی مصوب و عملکرد طی سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۰ (تریلیون ریال)

منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا. و دیوان محاسبات کشور (۱۳۹۱).
 نکته: عملکرد نه ماهه هر سال مبنای مقایسه قرار گرفته است.

یکی از اهداف برنامه‌های چهارم و پنجم، قطع وابستگی بودجه جاری به درآمدهای نفتی است. سهم مالیات از هزینه‌های جاری نشان می‌دهد که روند رو به بهبود این متغیر که در سال ۱۳۷۸ به نقطه اوج رسید، در سال‌های اخیر با نوسانات زیادی روبه‌رو شده است که دلیل اصلی آن، رشد بی‌رویه هزینه‌های جاری دولت است. در سال ۱۳۹۱، این نسبت ۴۱٫۸ درصد است که در مقایسه با رقم مشابه در سال ۱۳۹۰ (۴۰٫۲ درصد)، چهار درصد رشد داشته است. بر اساس قانون برنامه چهارم توسعه، این رقم در سال پایانی برنامه (۱۳۸۸) می‌بایست به ۸۰٫۷ درصد می‌رسید که تنها نیمی از آن محقق شده است. از آن جا که در برنامه پنجم اهداف کمی به ندرت مورد توجه قرار گرفته‌اند، عملکرد تعیین شده از سوی قانون در سال ۱۳۹۱ به روشنی مشخص نیست.

هدفمند کردن یارانه‌ها

اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۹۱ ادامه یافت که یکی از بحث‌انگیزترین مباحث اقتصاد ایران در سال گذشته بود. یکی از دلایل این امر، عدم انتشار آمار و ارقام رسمی از عملکرد دولت در این بخش بود. این عدم شفافیت به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل عدم توفیق این طرح به شمار می‌آید.

قانون هدفمندی یارانه‌ها که از آذر ماه سال ۱۳۸۹ اجرایی شد تنها ساز و کار پرداخت یارانه‌ها را از غیرنقدی به نقدی تغییر داد و واقعاً آن را به طور کامل هدفمند نکرد. بنابراین آثار اجتماعی از طریق بازتوزیع ثروت به صورتی که در این برنامه مورد نظر بوده محقق نشده است.

در عین حال، اگر هزینه‌های اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها، بر خلاف اهداف از پیش تعیین شده آن، منجر به تشدید کسری بودجه دولت شود، بسته به نحوه تأمین مالی آن، تورم را تحت تأثیر قرار خواهد داد. بر اساس اعلام دیوان محاسبات کشور، عدم اجرای فاز دوم هدفمندی یارانه‌ها و ادامه این طرح به سیاق مرحله اول، باعث شد در سال ۱۳۹۰ دولت دچار کسری معادل ۱۵۰ تریلیون ریال در این بخش شود. مسلماً همین امر در سال ۱۳۹۱ به کسری بودجه دولت دامن زده است.

از طرف عرضه نیز، بر اساس قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، ۵۰ درصد درآمد حاصل از افزایش قیمت حامل‌های انرژی می‌بایست به صورت نقدی به بخش مصرف (مردم)، ۳۰ درصد به بخش تولید (واحدهای صنعتی) و ۲۰ درصد جهت جبران کسری بودجه به دولت تخصیص می‌یافت. آمارهای مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد در سال گذشته سهم پرداخت شده به صنعت بسیار اندک بوده است. این مسأله بدین معناست که با افزایش قیمت حامل‌های انرژی (به عنوان یک عامل تولید) هزینه‌های تولیدکنندگان افزایش یافته است و تورم ناشی از فشار هزینه ایجاد شده است.

صندوق توسعه ملی

از آغاز سال ۱۳۹۰ و ابلاغ رسمی برنامه پنجم توسعه، صندوق توسعه ملی شکل گرفت. بر اساس این برنامه باید سالانه حداقل ۴۰ درصد (این نسبت در ادامه به ۲۰ درصد کاهش یافت) از ارزش تولید نفت پس از اعمال حساب در

خزانه‌داری کل کشور به عنوان تأمین و افزایش سرمایه صندوق توسعه ملی منظور شود و مابقی صرف تأمین و جبران کسری هزینه‌های جاری و عمرانی و همچنین تکانه‌های ناشی از کاهش درآمدهای نفتی شود. صندوق توسعه ملی قرار است بخشی از درآمدهای نفتی را به فعالیت‌های تولیدی دارای بازده هدایت کند که این مسئولیت بر عهده بخش خصوصی و تعاونی است. استفاده از این منابع طبق قانون برنامه پنجم توسعه، در بودجه جاری و عمرانی دولت ممنوع است. حتی نهادهای عمومی غیر دولتی نیز برای استفاده از این منابع با محدودیت قانونی مواجه‌اند. بر اساس اعلام بانک مرکزی مجموع منابع صندوق توسعه ملی از محل‌های پیش‌بینی شده در قانون برنامه پنجم توسعه شامل منابع انتقالی از سال قبل، درآمد ناشی از صادرات نفتی، درآمد حاصل از سود سپرده‌های صندوق نزد بانک مرکزی و واریزی بابت ۵۰ درصد مانده حساب ذخیره ارزی بوده است که در پایان سال ۱۳۹۱، بالغ بر ۴۹,۶ میلیارد دلار گردیده است.

در سال ۱۳۹۱، ۱۲ فقره قرارداد عاملیت ارزی با ۱۱ بانک دولتی و خصوصی به مبلغ ۱۹,۵ میلیارد دلار منعقد شده است. همچنین در سال ۱۳۹۱، ۲۰ فقره قرارداد عاملیت ریالی با هشت بانک دولتی و خصوصی و صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به مبلغ ۱۰۶,۵ تریلیون ریال (معادل ۴ میلیارد و ۳۲۲ میلیون دلار) منعقد شد. در جدول شماره (۶) جزئیات عملکرد صندوق در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ ذکر شده است.

جدول شماره (۶): تعداد و مبلغ طرح‌های تأمین مالی شده توسط صندوق توسعه ملی به تفکیک بخش‌های مختلف

بخش اقتصادی	تعداد			مبلغ (میلیون دلار)			اشتغال‌زایی (نفر)
	کل	۱۳۹۱	۱۳۹۰	کل	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
صنعت و معدن	۸۳	۱۸۱	۲۶۴	۱۵۸۴	۱۷۱۹۴	۱۸۱۷۷۸	۶۹۲۰۶
مسکن و ساختمان	۲۳	۲۲	۴۵	۳۷۱	۲۷۶	۶۴۷	۵۷۵۳
آب و کشاورزی	۲۰	۷	۲۷	۲۳۴	۴۴	۲۷۸	۲۵۱۹
صادرات	۰	۱	۱	۰	۱۹۰	۱۹۰	—
حمل و نقل	۰	۲	۲	۰	۲۹۳	۲۹۳	۱۲۶۱
سایر	۰	۶	۶	۰	۱۳۰	۱۳۰	۹۴۶
جمع	۱۲۶	۲۱۹	۳۴۵	۲۱۹۰	۱۸۱۲۷	۲۰۳۱۶	۷۹۶۸۵

منبع: وب سایت رسمی صندوق توسعه ملی (www.ndf.ir)

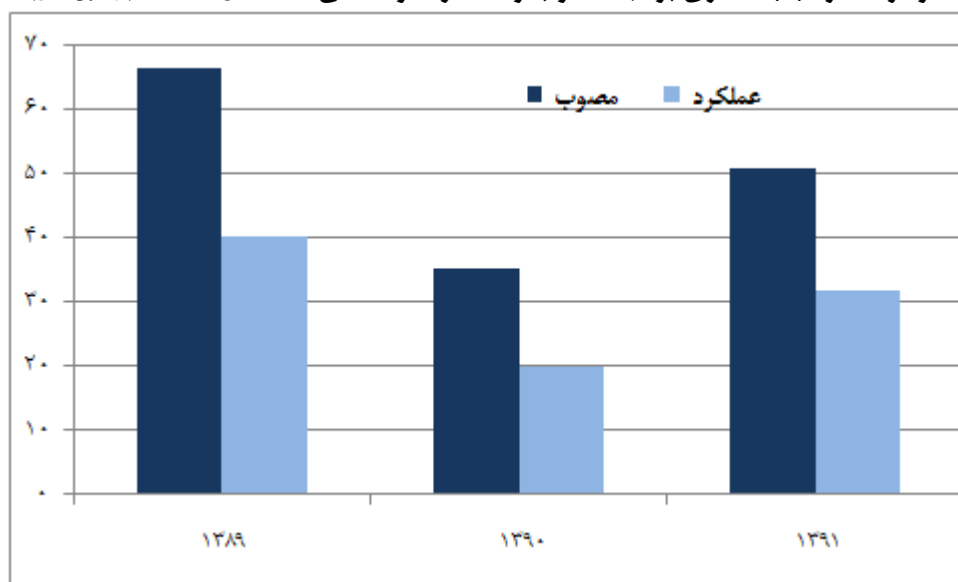
کسری بودجه

بر اساس آمار منتشر شده توسط دیوان محاسبات کشور، طی نه ماهه سال ۱۳۹۱، کسری بودجه به روایت این سازمان (با توجه به توضیح ابتدای این بخش) معادل ۳۱,۸ تریلیون ریال بوده است که نسبت به مدت مشابه سال قبل ۶۰ درصد افزایش نشان می‌دهد. با توجه به جدول شماره (۷) که ارقام مربوط به عملکرد مالی دولت طی سه سال گذشته را نشان می‌دهد، بخش عمده‌ای از کسری بودجه مربوط به هزینه‌های جاری (خصوصاً کسری ناشی از قانون هدفمندی یارانه‌ها) است. محل تأمین این کسری بودجه دقیقاً روشن نیست. آن چه که مسلم است از یک سو آثار انبساطی و تورم‌زای آن است و از سوی دیگر به دلیل کاهش هزینه‌های عمرانی، آثار منفی بر تولید خواهد داشت.

طی سه سال گذشته کسری بودجه محقق شده دولت همواره کمتر از کسری بودجه مصوب بوده است (نمودار شماره ۵)). در سال ۱۳۹۱ کسری بودجه محقق شده ۳۷ درصد کمتر از رقم مصوب است. باید توجه داشت کاهش کسری بودجه فی نفسه مثبت است ولی از آن جا که کاهش شدید هزینه‌های عمرانی در سال ۱۳۹۱ دلیل اصلی آن است، تأثیر منفی خود بر رشد اقتصادی را در دوره‌های بعد بر جای می‌گذارد. به علاوه، از آنجا که هزینه‌های دولت تابعی از تحقق درآمدهای پیش‌بینی شده است، بخشی از کاهش هزینه‌ها و به تبع آن کاهش کسری بودجه ناشی از عدم تحقق درآمدها به ویژه درآمد نفت است، نه به علت صرفه‌جویی در هزینه‌های جاری.

نحوه تأمین مالی کسری بودجه نقش تعیین کننده‌ای در ارزیابی آثار اقتصادی آن دارد که در حال حاضر در باره آن آمار دقیق موجود نیست. طی سال‌های اخیر بخش قابل توجه کسری بودجه از طریق استقراض از بانک مرکزی تأمین شده است که با تقویت پایه پولی و خلق اعتبار چندبرابری (متأثر از ضریب تکاثر پولی) به گسترش نقدینگی و تشدید تورم انجامیده است.

نمودار شماره ۵): کسری بودجه مصوب و عملکرد دولت طی سه سال گذشته (تریلیون ریال)

منبع: بانک مرکزی ج.ا. و دیوان محاسبات کشور (۱۳۹۱).

نکته: عملکرد نه ماهه هر سال مبنای مقایسه قرار گرفته است.

جدول شماره (۷): وضعیت مالی دولت طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۹۱ (تربیلیون ریال / ارقام منتهی به پایان آذر ماه هر سال)

ترکیب (درصد)			رشد (درصد)		مقدار (تربیلیون ریال)			سال	درآمدهای دولت
۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۹۱/۹۰	۹۰/۸۹	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹		
۴۷%	۶۲%	۵۹%	-۲۹.۷%	۲۸.۸%	۳۰.۶	۴۳۵	۳۳۷.۸	درآمد نفتی	
۴۱%	۳۰%	۳۳%	۲۳.۶%	۱۳.۴%	۲۶۳.۹	۲۱۳.۵	۱۸۸.۳	مالیات ها	
۱۲%	۸%	۹%	۴۴.۵%	۱۲.۰%	۸۰.۹	۵۶	۵۰	سایر	
۱۰۰%	۱۰۰%	۱۰۰%	-۸%	۲۲%	۶۵۰.۸	۷۰۴.۵	۵۷۶.۱	جمع	

--	۲%	۳%	--	-۱۸.۱%	--	۱۲.۷	۱۵.۵	تنخواه ها	هزینه های دولت
۹۱%	۷۷%	۷۴%	۱۰.۸%	۲۴.۴%	۶۳۱.۱	۵۶۹.۷	۴۵۷.۸	هزینه جاری	
۹%	۲۱%	۲۳%	-۶۰.۷%	۱۰.۰%	۶۱.۸	۱۵۷.۴	۱۴۳.۱	هزینه عمرانی	
۱۰۰%	۱۰۰%	۱۰۰%	-۶.۳%	۲۰%	۶۹۲.۹	۷۳۹.۸	۶۱۶.۴	جمع	

			-۳۱.۵%	۱۴.۱%	۳۲.۶	۴۷.۶	۴۱.۷	واگذاری دارایی های مالی	دارایی های مالی
			-۹۷.۱%	۱۶۳۷.۵%	۰.۸	۲۷.۸	۱.۶	تملك دارایی های مالی	

			-۸.۵%	۳۳.۱%	-۲۸۶.۳	-۳۱۲.۹	-۲۳۵	تراز عملیاتی	ترازها
			-۱۲.۰%	۴۲.۶%	۲۴۴.۲	۲۷۷.۶	۱۹۴.۷	تراز سرمایه ای	
			۱۹.۳%	-۱۲.۴%	-۴۲.۱	-۳۵.۳	-۴۰.۳	تراز عملیاتی و سرمایه ای	
			۶۰.۶%	-۵۰.۶%	۳۱.۸	۱۹.۸	۴۰.۱	کسری بودجه (تراز مالی)	

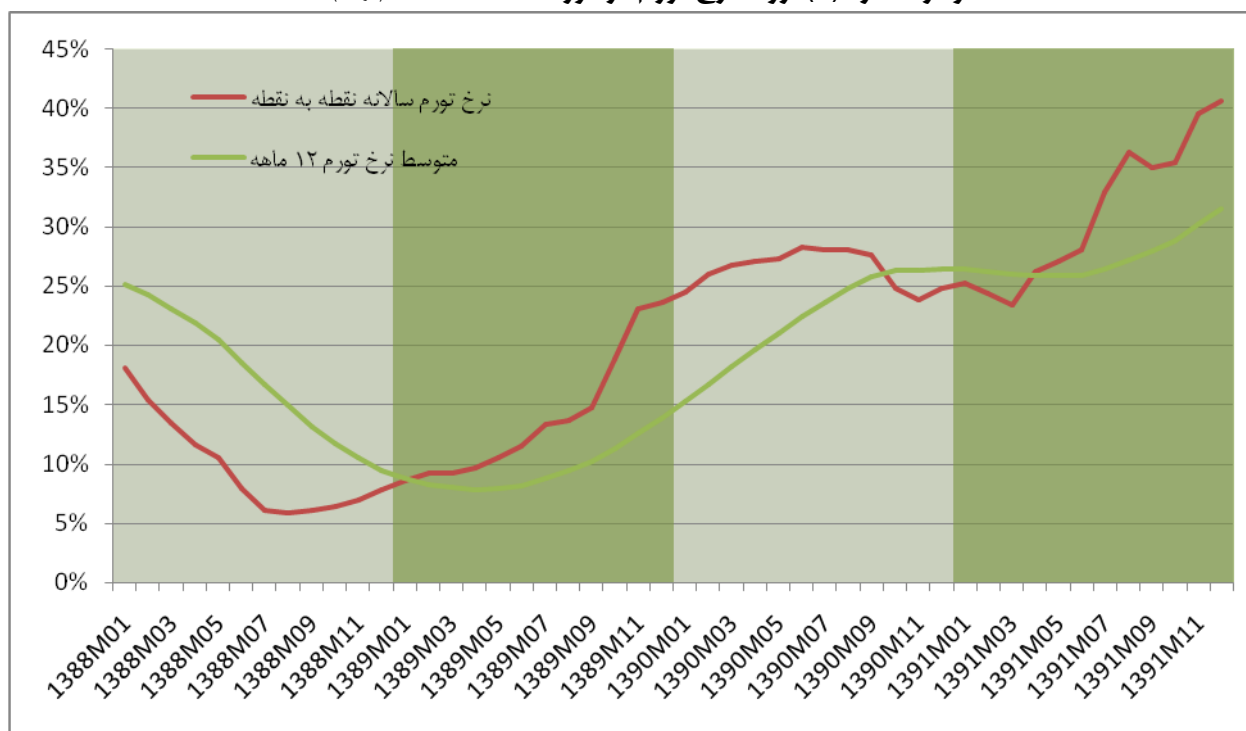
منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و دیوان محاسبات کشور (۱۳۹۱).

توجه: ارقام تا یک رقم اعشار گرد شده‌اند.

روند قیمت‌ها^۱

در پایان سال ۱۳۹۱، نرخ تورم ماه به ماه به ۴۰٫۶ درصد رسید که ۶۴ درصد بیشتر از رقم مشابه سال گذشته (۲۴٫۸ درصد) بود. متوسط نرخ تورم ۱۲ ماهه منتهی به اسفند ۱۳۹۱ به ۳۱٫۵ درصد رسید که ۱۹ درصد بیشتر از رقم مشابه سال گذشته (۲۶٫۴ درصد) بود. البته باید به این نکته توجه داشت که متوسط نرخ تورم در شرایطی معنادار است که تورم حول یک مقدار نوسان داشته باشد. در دوره‌ای که با نرخ تورم صعودی مواجه هستیم، متوسط‌گیری باعث کمتر نشان دادن نرخ واقعی تورم می‌شود. همان گونه که در نمودار شماره (۶) نشان داده شده است، در تمام مدت نرخ تورم متوسط به جز دوره‌ای که تورم روند نزولی داشته، زیر نرخ تورم نقطه به نقطه قرار داشته است.

نمودار شماره (۶): روند نرخ تورم در دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱ (درصد)

منبع: مرکز آمار ایران.

به این ترتیب، گروه «خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و دخانیات» با ضریب اهمیت ۲۶٫۷ درصد، نسبت به ماه مشابه سال قبل ۵۸٫۵ و نسبت به ماه قبل ۶٫۷ درصد افزایش قیمت داشته است. گروه «مسکن، آب و برق و سایر سوخت‌ها» با ضریب اهمیت ۳۲٫۶ درصدی، نسبت به ماه مشابه سال قبل ۱۸٫۸ درصد و نسبت به ماه قبل ۰٫۳ درصد افزایش قیمت داشته است. گروه «حمل و نقل» با ضریب اهمیت ۱۱٫۵ درصدی، نسبت به ماه مشابه سال قبل ۲۰٫۵ درصد و نسبت به ماه قبل ۰٫۴ درصد افزایش قیمت داشته است.

^۱ بانک مرکزی اخیراً اقدام به تغییر سال پایه شاخص هزینه زندگی از سال ۱۳۸۳ به سال ۱۳۹۰ نموده است. بنابراین در این گزارش به منظور سهولت مقایسه، از آمار مرکز آمار استفاده شده است.

این سه گروه با مجموع وزن ۷۰,۸ درصدی از هزینه‌های مصرفی خانوار، بیش‌ترین تأثیر را در شاخص دارند. بنابراین تغییرات قیمت این سه گروه باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد. به ویژه در خانوارهای کم درآمد، سهم بودجه‌ای این سه گروه شاید بیش از ۹۰ درصد بودجه خانوار را به خود اختصاص دهد. با این تفاسیر، به نظر می‌رسد که در دوره مورد بررسی، به ویژه نیمه دوم دوره، فشار روی اقشار کم‌درآمد بیشتر شده است.

جدول شماره (۸): نرخ تورم ماهانه و میانگین دوازده ماهه بر اساس سال پایه ۱۳۸۱

ماه	تورم ماه به ماه	متوسط تورم ۱۲ ماهه	ماه	تورم ماه به ماه	متوسط تورم ۱۲ ماهه
۱۳۸۸م+۱	۱۸,۰٪	۲۵,۱٪	۱۳۹۰م+۱	۲۴,۴٪	۱۵,۳٪
۱۳۸۸م+۲	۱۵,۴٪	۲۴,۳٪	۱۳۹۰م+۲	۲۶,۰٪	۱۶,۷٪
۱۳۸۸م+۳	۱۳,۴٪	۲۳,۱٪	۱۳۹۰م+۳	۲۶,۷٪	۱۸,۲٪
۱۳۸۸م+۴	۱۱,۶٪	۲۱,۹٪	۱۳۹۰م+۴	۲۷,۱٪	۱۹,۶٪
۱۳۸۸م+۵	۱۰,۵٪	۲۰,۴٪	۱۳۹۰م+۵	۲۷,۳٪	۲۱,۰٪
۱۳۸۸م+۶	۷,۹٪	۱۸,۶٪	۱۳۹۰م+۶	۲۸,۳٪	۲۲,۴٪
۱۳۸۸م+۷	۶,۱٪	۱۶,۷٪	۱۳۹۰م+۷	۲۸,۰٪	۲۳,۶٪
۱۳۸۸م+۸	۵,۹٪	۱۴,۹٪	۱۳۹۰م+۸	۲۸,۱٪	۲۴,۸٪
۱۳۸۸م+۹	۶,۰٪	۱۳,۲٪	۱۳۹۰م+۹	۲۷,۶٪	۲۵,۸٪
۱۳۸۸م+۱۰	۶,۴٪	۱۱,۷٪	۱۳۹۰م+۱۰	۲۴,۸٪	۲۶,۳٪
۱۳۸۸م+۱۱	۷,۰٪	۱۰,۵٪	۱۳۹۰م+۱۱	۲۳,۸٪	۲۶,۳٪
۱۳۸۸م+۱۲	۷,۹٪	۹,۵٪	۱۳۹۰م+۱۲	۲۴,۸٪	۲۶,۴٪
۱۳۸۹م+۱	۸,۵٪	۸,۷٪	۱۳۹۱م+۱	۲۵,۲٪	۲۶,۴٪
۱۳۸۹م+۲	۹,۲٪	۸,۳٪	۱۳۹۱م+۲	۲۴,۴٪	۲۶,۲٪
۱۳۸۹م+۳	۹,۲٪	۸,۰٪	۱۳۹۱م+۳	۲۳,۴٪	۲۶,۰٪
۱۳۸۹م+۴	۹,۷٪	۷,۸٪	۱۳۹۱م+۴	۲۶,۲٪	۲۵,۹٪
۱۳۸۹م+۵	۱۰,۵٪	۷,۹٪	۱۳۹۱م+۵	۲۷,۱٪	۲۵,۹٪
۱۳۸۹م+۶	۱۱,۵٪	۸,۲٪	۱۳۹۱م+۶	۲۸,۱٪	۲۵,۹٪
۱۳۸۹م+۷	۱۳,۳٪	۸,۸٪	۱۳۹۱م+۷	۳۲,۹٪	۲۶,۴٪
۱۳۸۹م+۸	۱۳,۶٪	۹,۴٪	۱۳۹۱م+۸	۳۶,۳٪	۲۷,۲٪
۱۳۸۹م+۹	۱۴,۷٪	۱۰,۲٪	۱۳۹۱م+۹	۳۵,۰٪	۲۷,۹٪
۱۳۸۹م+۱۰	۱۸,۹٪	۱۱,۲٪	۱۳۹۱م+۱۰	۳۵,۴٪	۲۸,۸٪
۱۳۸۹م+۱۱	۲۳,۰٪	۱۲,۶٪	۱۳۹۱م+۱۱	۳۹,۵٪	۳۰,۲٪
۱۳۸۹م+۱۲	۲۳,۶٪	۱۳,۹٪	۱۳۹۱م+۱۲	۴۰,۶٪	۳۱,۵٪

منبع: مرکز آمار ایران.

بیش‌ترین افزایش قیمت نسبت به ماه مشابه سال قبل، مربوط به گروه «کالاها و خدمات متفرقه» بود که ۶۳,۱ درصد افزایش یافت، که نسبت به رشد مدت مشابه سال گذشته (۳۸ درصد)، ۲۵,۱ واحد درصد افزایش داشته‌است. گروه‌های

«بهداشت و درمان»، «تفریح و امور فرهنگی» و «آموزش» که علی رغم وزن اندک در سبد کالایی خانوار، از اهمیت اجتماعی ویژه‌ای برخوردارند، به ترتیب ۲۹,۸، ۵۴,۴ و ۹,۳ درصد نسبت به ماه مشابه سال قبل افزایش قیمت داشته‌اند. کمترین افزایش شاخص قیمت نیز مربوط به همان گروه «آموزش» می‌باشد با ۹,۳ درصد می‌باشد. که خوشبختانه نشان می‌دهد هزینه تحصیل کمتر از سایر هزینه‌ها رشد کرده است.

سال‌ها اقتصاد ایران با فشار تورمی روبه‌رو بوده است. این فشار در دو سال گذشته به نحو قابل توجهی تشدید گردیده است. به خصوص سال ۱۳۹۱ را باید سال ابر تورم قلمداد نمود. در این سال دو عامل اصلی موجب تشدید فشارهای تورمی گردیدند. عامل اصلی افزایش شدید قیمت ارز بود که خود ناشی از افزایش فشار تحریم‌های بین‌المللی و به دنبال آن، محدودیت واردات و اتخاذ سیاست‌های متغیر بانک مرکزی بود. در عمل تحریم‌ها نه تنها موجب محدودیت واردات کالاهای تحریمی گردید بلکه به دلیل بالا بردن ریسک معامله با طرف‌های ایرانی بر قیمت و میزان واردات کالاهای غیرتحریمی نیز آثار جبران‌ناپذیری گذاشت. همچنین اعمال تحریم‌ها، هزینه کالاها و خدمات وارداتی را افزایش داد و از سوی دیگر به دلیل عدم اطمینان نسبت به نرخ ارز و احساس ناامنی در اذهان عمومی، بنگاه‌های اقتصادی از فروش کالاهای وارداتی حتی با قیمت‌های جدید نیز خودداری می‌کردند که خود به افزایش مجدد قیمت‌ها دامن می‌زد.

باید توجه داشت که از یک حدی گذشته تورم خود را تغذیه می‌نماید و به علت انتظار افزایش قیمت‌ها، خریداران هجوم به خرید کالاها می‌آورند و فروشندگان از فروش حتی به قیمت‌های جاری راضی نیستند. به همین جهت نیز غالباً حتی با رفع علت ابتدایی و اصلی تورم، ابر تورم به سیر خود ادامه می‌دهد و فقط هنگامی که همه شرایط اقتصادی رو به بهبود گذاشتند و انتظارات تعدیل گردیدند، می‌توان امیدوار بود به تدریج تورم تغییر جهت دهد.

دلیل اصلی دوم روند افزایشی تورم در سال ۱۳۹۱، آثار نامناسب سیاست مالی به ویژه، اجرای ناقص قانون هدفمند کردن یارانه‌ها بود. در درجه اول اگر یارانه‌ای پرداخت نمی‌شد دولت دچار کسری بودجه نمی‌شد. بنابراین به معنایی کل کسری بودجه دولت و مصائب ناشی از آن را می‌توان (علی‌رغم آثار اجتماعی مثبت آن) جزو آثار پرداخت یارانه‌ها به حساب آورد. علاوه بر این پرداخت نقدی یارانه‌ها، با افزایش میل به مصرف باعث افزایش تقاضا می‌گردد و از آنجا که عرضه در کوتاه‌مدت کم‌کشش است و تولید به اندازه تقاضا افزایش نمی‌یابد، در نتیجه سطح عمومی قیمت‌ها افزایش می‌یابد. از طرف عرضه نیز، اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها و به تبع آن افزایش قیمت حامل‌های انرژی باعث شد که بهای تمام شده عرضه‌کنندگان افزایش یابد و منجر به افزایش سطح عمومی قیمت‌ها گردد.

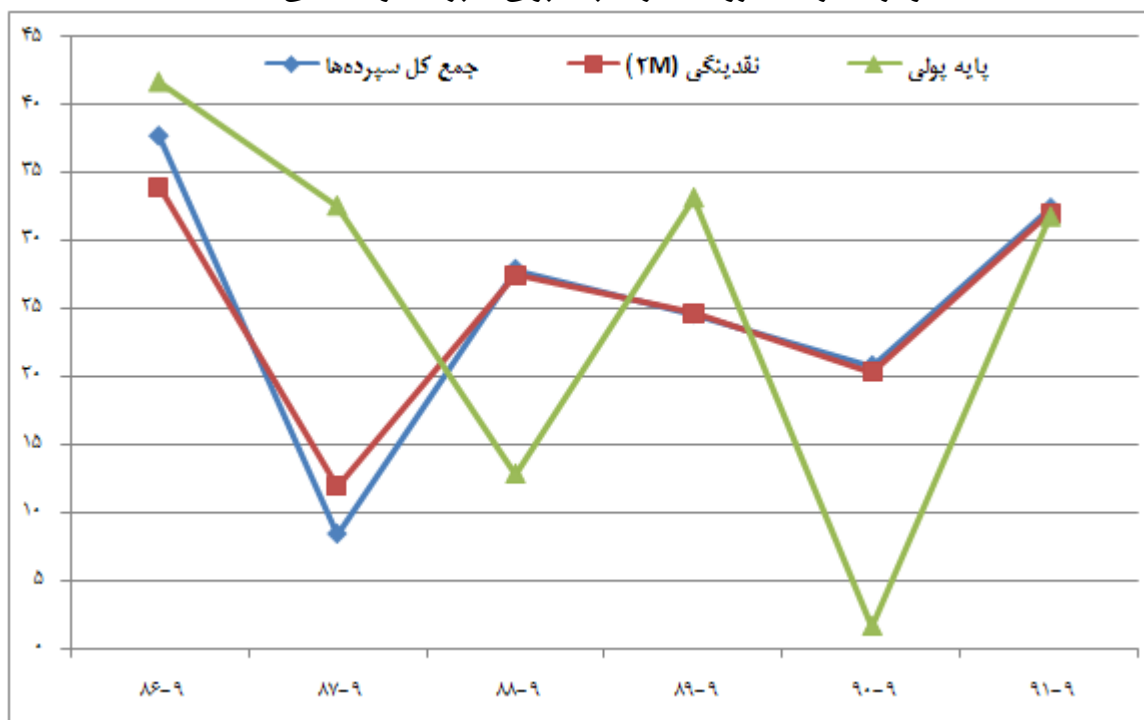
افزایش هزینه‌های تولید و به تبع آن خارج شدن تعداد قابل توجهی از تولیدکنندگان از چرخه تولید، به نوبه خود فرآیند تورم رکودی را تشدید نمود. افزایش حجم مطالبات معوق بانک‌ها در سال ۱۳۹۱ که در بخش پولی و بانکی به آن اشاره می‌شود، می‌تواند مبین این موضوع باشد.

وضعیت پولی

در دوازده ماهه منتهی به پایان آذر سال ۱۳۹۱، رشد اغلب متغیرهای پولی به جز اعتبارات بخش خصوصی افزایش یافت. استثنای مهم، کاهش رشد اعتبارات بخش خصوصی است که رشد آن از ۲۹,۶ درصد در دوازده ماهه منتهی به

پایان آذر ماه ۹۰ به ۱۵,۴ درصد در دوازده ماهه منتهی به آذر ماه ۱۳۹۱ رسید و به ۳۹,۱۷,۶ تریلیون ریال افزایش یافت. رشد حجم نقدینگی از ۲۰,۳ درصد در دوره مشابه سال گذشته به ۳۲ درصد در دوازده ماهه منتهی به آذر ماه ۱۳۹۱ رسید و به ۴۳,۰۰,۵ تریلیون ریال افزایش یافت.

نمودار شماره (۷): روند تغییرات پایه پولی، سپرده‌ها و نقدینگی (درصد)

منبع: بانک مرکزی.

طی دوره مورد بررسی، کاهش رشد اعتبارات بخش خصوصی را می‌توان به احتیاط بانک‌ها در اعطای تسهیلات به بخش خصوصی نسبت داد که به احتمال قوی در ارتباط با افزایش مطالبات مسأله‌دار سیستم بانکی و بدبینی عمومی ناشی از رکود تورمی بوده است. نسبت مطالبات مسأله‌دار به مانده تسهیلات سیستم بانکی از ۱۳,۸ درصد در سال ۱۳۸۹ به ۱۵,۱ درصد در پایان سال ۱۳۹۰ رسید. گفتنی است وضعیت مطالبات مسأله‌دار بانک‌ها در سال ۱۳۹۱ وضعیت بدتری پیدا کرد و تا پایان شهریور ماه ۱۳۹۱ به ۱۷,۳ درصد رسید.

بررسی دقیق‌تر نشان می‌دهد که کل دارایی‌های سیستم بانکی در دوره مورد بررسی، ۲۴,۱ درصد رشد کرده است. این رقم در مقایسه با رشد ۱۵,۴ درصدی تسهیلات بخش خصوصی نشان می‌دهد که بانک‌ها در عوض وام دادن به بخش خصوصی منابع مازاد خود را در دارایی‌های دیگر، مانند وام به بخش دولتی، سپرده‌گذاری در بانک مرکزی و همچنین سایر دارایی‌ها، سرمایه‌گذاری کرده‌اند؛ به طوری که بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی طی دوره مورد بررسی، ۴۶,۳ درصد افزایش یافت و سپرده‌های دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی نیز در این مدت ۶۰,۹ درصد افزایش یافت. همچنین قلم سایر دارایی‌های سیستم بانکی در این مدت ۴۸,۷ درصد رشد داشت.

عامل دیگری که می‌تواند رشد کمتر اعتبارات بخش خصوصی نسبت به رشد نقدینگی را توجیه نماید، وجود مؤسسات اعتباری غیرمجاز است. به این معنا که مؤسسات اعتباری غیرمجاز احتمالاً تا حدودی در اعطای تسهیلات جانشین

بانک‌های مجاز گردیده‌اند که می‌تواند ناشی از سهولت پرداخت وام از طریق این مؤسسات باشد. درحالی که بانک‌ها با توجه به حجم بالای مطالبات مسأله‌دار خود با احتیاط بیشتری نسبت به گذشته تسهیلات پرداخت کرده‌اند. متأسفانه به علت در دسترس نبودن آمار تسهیلات مؤسسات غیرمجاز، نمی‌توان این فرضیه را اثبات یا نفی نمود.

سپرده‌های سیستم بانکی به دو نوع دیداری و غیردیداری تفکیک می‌شوند که خود سپرده‌های غیردیداری نیز به دو زیر گروه قرض‌الحسنه و سرمایه‌گذاری مدت‌دار (کوتاه‌مدت و بلندمدت) تقسیم می‌شوند. در دوره مورد بررسی، سپرده‌های سیستم بانکی با ۳۲,۴ درصد افزایش (۱۱,۶ واحد درصد بیشتر از دوره مشابه سال گذشته) از ۳۰۵۵,۹ به ۴۰۴۶,۳ تریلیون ریال رسید. سهم سپرده‌های دیداری از ۱۸,۶ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۱۷,۸ درصد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافت. بنابراین سهم سپرده‌های غیردیداری از ۸۱,۴ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۸۲,۲ درصد در سال ۱۳۹۱ افزایش یافت. کاهش سهم سپرده‌های دیداری می‌تواند به علت وجود حساب‌های پشتیبان باشد که علی‌رغم ممنوعیت آن توسط بانک مرکزی، بخشی از سپرده‌های دیداری را به خود جذب کرده است.

در دوره مورد بررسی، مانده سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه مدت با ۳۹,۷ درصد رشد به ۱۲۶۷,۵ تریلیون ریال رسید، در حالی که مانده سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلند مدت با ۳۳,۲ درصد رشد به ۱۶۹۱,۴ تریلیون ریال رسید. بنابراین در این دوره، رشد سپرده‌های کوتاه مدت بیشتر از رشد سپرده‌های بلندمدت بوده است. این امر می‌تواند نشان‌دهنده شرایط نااطمینانی موجود در اقتصاد باشد به این دلیل که افراد آینده اقتصادی خوبی را پیش‌بینی نمی‌کنند و همچنین انتظارات تورمی بالایی دارند، بنابراین ترجیح می‌دهند در زمانی که نرخ سود بانکی به صورت دستوری زیر نرخ تورم نگه داشته شده است، پس‌انداز خود را به صورت کوتاه‌مدت سپرده‌گذاری کنند تا زیان کمتری متحمل شوند.

در پایان دوره مورد بررسی، بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی به ۴۷۸,۹ تریلیون ریال رسید و در مقایسه با دوره مشابه سال گذشته ۱,۴ درصد (۶۰ تریلیون ریال) افزایش یافت. رشد بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی کاهش قابل توجهی یافت و از ۶۶,۱ درصد در پایان آذر ۱۳۹۰ به ۱,۴ درصد در پایان آذر ۱۳۹۱ رسید. رئیس کل بانک مرکزی در بیست و سومین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی که در خرداد ماه سال ۱۳۹۲ برگزار شد، بیان کرد که "در نشست تیرماه سال گذشته با حضور بانک‌هایی که به بانک مرکزی در بخش حساب جاری بدهکار بودند اعلام کردیم که نسبت به کاهش بدهی‌ها اقدام کنند تا بدهی بانک‌ها در سال گذشته به صفر برسد. بر این اساس توانستیم ۹۵ هزار میلیارد ریال از بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی را کاهش دهیم." ولی با این همه پایه پولی نیز مانند دیگر متغیرهای پولی حدود ۳۲ درصد رشد کرده است.

حجم اسکناس و مسکوک در گردش در یک سال منتهی به آذر ماه ۱۳۹۱ حدود ۱۹ درصد افزایش یافت. در دوره مشابه سال گذشته، حجم اسکناس و مسکوک در گردش ۸,۳ درصد رشد داشت. بر اساس گزارش بانک مرکزی، تا آذر ماه سال ۱۳۹۱ حجم مبادلات الکترونیکی انجام شده توسط شبکه بانکی کشور بالغ بر ۱۱۰۰ تریلیون ریال بوده است که محاسبه این رقم برای هر نفر ایرانی نشان می‌دهد به ازای هر ایرانی حدود ۱۴,۲ میلیون ریال مبادله الکترونیکی توسط سیستم بانکی کشور به ثبت رسیده است. سرانه این رقم در فروردین سال ۱۳۸۶ (قدیمی‌ترین آمار قابل

دسترسی) این سرانه معادل ۳۲۰ هزار ریال بوده است. به عبارتی طی شش سال گذشته حجم مبادلات الکترونیک سرانه کشور حدود ۴۴,۵ برابر شده است.

در دوره مورد بررسی، پایه پولی ۳۱,۷ درصد افزایش یافت و به ۸۷۸ تریلیون ریال رسید که در مقایسه با ۱,۶ درصد افزایش در دوره مشابه سال پیش از آن بسیار قابل توجه است. از آبان ماه ۱۳۹۰ تاکنون آماری از اجزای پایه پولی منتشر نشده است اما با توجه به کاهش رشد بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی در این دوره (رشد ۱,۴ درصدی) و عدم تغییر ذخایر خارجی بانک مرکزی به دلیل تحریم‌های بین‌المللی، به نظر می‌رسد علت اصلی افزایش چشمگیر پایه پولی و افزایش بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی باشد. البته از آنجا که در اجزای پایه پولی، رقم سایر معمولاً قابل توجه است، می‌تواند فرضیه افزایش بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی را زیر سؤال ببرد.

ضریب فزاینده پولی از ۴,۸۹ در آذر ماه ۱۳۹۰ به ۴,۹۰ در آذر ماه ۱۳۹۱، افزایش یافت که تقریباً رشدی نداشته است. ضریب فزاینده پولی می‌تواند نشانگر قدرت خلق پولی بانک‌ها باشد و این امر که ضریب فزاینده پولی تقریباً ثابت مانده است، ناشی از رشد پایین ۱۵,۴ درصدی اعتبارات بخش خصوصی می‌باشد. این ضریب نشان می‌دهد که هر یک واحد پایه پولی به ۴,۹۰ واحد نقدینگی در جامعه تبدیل می‌شود.

سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی در یک سال منتهی به آذر ۱۳۹۱ به میزان ۳۷,۴ درصد (۱۲۸,۱ تریلیون ریال) افزایش یافت که تقریباً معادل رشد سپرده‌های سیستم بانکی است. از سوی دیگر سپرده‌های دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی در همین مدت به میزان ۶۰,۹ درصد (۳۱,۶ تریلیون ریال) افزایش یافت. در نتیجه، سپرده‌های بانک‌ها نزد بانک مرکزی با ۴۰,۵ درصد رشد به ۵۵۴,۱ تریلیون ریال رسید.

این واقعیت که سپرده‌های دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی ۶۰,۹ درصد رشد داشته است، می‌تواند ناشی از رکود تورمی موجود باشد زیرا همان گونه که در ابتدای گزارش نیز اشاره شد رشد سپرده‌های بانک‌ها از رشد تسهیلات آن پیشی گرفته است و بانک‌ها با منابع مازادی مواجه شدند که مشتری مناسبی برای وام‌دهی از محل آن نداشتند. تسهیلات غیرجاری ۱۵,۳ درصدی در پایان سال ۱۳۹۰، زنگ خطری برای سیستم بانکی بود که باعث شد بانک‌ها در این شرایط رکودی با احتیاط بیشتری به اعطای تسهیلات بپردازند.

جدول شماره (۹): متغیرهای پولی (ارقام منتهی به پایان آذر ماه هر سال)

رشد (درصد)						مانده (تریلیون ریال)							
۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۹۱	۹۰	۸۹	۸۸	۸۷	۸۶	۸۵	
۲۶,۹	۲۱,۵	۲۸,۱	۳,۷	۱۲,۲-	۳۳,۲	۷۲۲,۲	۵۶۹,۲	۴۶۸,۶	۳۶۵,۸	۳۵۲,۶	۴۰۱,۶	۳۰۱,۵	سپرده‌های دیداری
۳۳,۷	۲۰,۶	۲۳,۹	۳۴,۸	۱۶,۲	۳۴,۹	۳۳۲۴,۱	۲۴۸۶,۷	۲۰۶۲,۰	۱۶۶۴,۶	۱,۲۳۴,۴	۱,۰۶۲,۰	۷۸۷,۵	سپرده‌های مدت‌دار
۳۲,۴	۲۰,۸	۲۴,۶	۲۷,۹	۸,۴	۳۷,۷	۴۰۴۶,۳	۳۰۵۵,۹	۲,۵۳۰,۶	۲۰۰۲۰,۴	۱,۵۸۷,۰	۱,۴۶۳,۶	۱,۰۸۹,۰	جمع کل سپرده‌ها
۲۶,۲	۱۴,۴	۲۴,۵	۲۰,۰	۹۸,۱	۲۳,۰	۲۵۴,۲	۲۰۱,۵	۱۷۶,۲	۱۴۱,۶	۱۱۷,۹	۵۹,۵	۴۸,۴	اسکناس و مسکوک
۲۶,۷	۱۹,۵	۲۷,۱	۷,۸	۲,۰	۳۱,۸	۹۷۶,۴	۷۷۰,۷	۶۴۴,۸	۵۰۷,۳	۴۷۰,۵	۴۶۱,۲	۳۴۹,۹	عرضه پول (M1)

۳۲	۲۰,۳	۲۴,۶	۲۷,۴	۱۱,۹	۳۳,۹	۴۳۰۰,۵	۳۲۵۷,۴	۲,۷۰۶,۸	۲,۱۷۱,۹	۱,۷۰۴,۹	۱,۵۲۳,۲	۱,۱۳۷,۴	نقدینگی (M۲)
۳۱,۷	۱,۶	۳۳,۱	۱۲,۸	۳۲,۵	۴۱,۶	۸۷۸	۶۶۶,۵	۶۵۶,۳	۴۹۳,۰	۴۳۷,۰	۳۲۹,۹	۳۳۲,۹	پایه پولی
تسهیلات سیستم بانکی													
۱۵,۴	۲۹,۶	۲۹,۶	۱۴,۷	۱۵,۳	۳۹,۷	۳۹۱۷,۶	۳۳۹۶,۱	۲,۶۱۹,۸	۲,۰۲۱,۴	۱,۷۶۱,۷	۱,۵۲۷,۸	۱,۰۹۴,۰	تسهیلات بخش خصوصی
۴۶,۳	۲۹,۲	۴۷,۹	۲۶,۸	۰,۶	۲۶,۸	۵۳۲,۱	۳۶۳,۷	۲۸۱,۵	۱۹۰,۳	۱۵۰,۰	۱۴۹,۲	۱۱۷,۶	تسهیلات بخش دولتی
۱۸,۴	۲۹,۶	۳۱,۲	۱۵,۷	۱۴,۰	۳۸,۴	۴۴۴۹,۷	۳۷۵۹,۸	۲۹۰۱,۳	۲,۲۱۱,۶	۱,۹۱۱,۷	۱,۶۷۶,۹	۱,۲۱۱,۶	کل تسهیلات
تسهیلات بخش دولتی													
		۵۷,۹	۱,۹-	۰,۲	۱,۰			۲۱۰,۴	۱۳۳,۳	۱۳۵,۸	۱۳۵,۶	۱۳۴,۳	نزد بانک مرکزی
		-	۲۶,۸	۰,۶	۲۶,۸			-	۱۹۰,۳	۱۵۰,۰	۱۴۹,۲	۱۱۷,۶	نزد بانکها
		-	۱۳,۲	۰,۴	۱۳,۰			-	۳۲۳,۵	۲۸۵,۸	۲۸۴,۸	۲۵۲,۰	کل تسهیلات بخش دولتی
تسهیلات اعطایی به دولت													
		-	۹,۴-	۵,۳-	۲,۳-			-	۹۱,۹	۱۰۱,۴	۱۰۷,۱	۱۰۹,۶	توسط بانک مرکزی
		-	۳۸,۲	۱۱,۱	۸۸,۵			-	۱۳۹,۶	۱۰۱,۰	۹۰,۹	۴۸,۳	توسط بانکها
		-	۱۴,۳	۲,۲	۲۵,۴			-	۲۳۱,۵	۲۰۲,۴	۱۹۸,۱	۱۵۷,۹	کل تسهیلات اعطایی به دولت
تسهیلات اعطایی به شرکتها و مؤسسات دولتی													
		-	۲۰,۴	۲۰,۷	۱۵,۳			-	۴۱,۴	۳۴,۴	۲۸,۵	۲۴,۷	توسط بانک مرکزی
		-	۳,۴	۱۵,۸-	-			-	۵۰,۷	۴۹,۰	۵۸,۲	۶۹,۴	توسط بانکها
		-	۱۰,۴	۳,۸-	۷,۸-			-	۹۲,۱	۸۳,۴	۸۶,۷	۹۴,۱	جمع کل
۱,۴	۶۶,۱	۵۱,۱	۱۳,۰-	۶۰,۱	۱۵۸,۵	۴۷۹	۴۷۲,۲	۲۸۴,۳	۱۸۸,۱	۲۱۶,۳	۱۳۵,۱	۵۲,۳	بدهی بانکها به بانک مرکزی
		۵۷,۹	۱,۹-	۰,۲	۱,۰			۲۱۰,۴	۱۳۳,۳	۱۳۵,۸	۱۳۵,۶	۱۳۴,۳	بدهی دولت به بانک مرکزی
		۵۳,۹	۸,۷-	۳۰,۱	۴۵,۱			۴۹۴,۷	۳۲۱,۴	۳۵۲,۱	۲۷۰,۷	۱۸۶,۶	جمع تسهیلات اعطایی بانک مرکزی
۰,۲	۱۸,۵	۶,۴-	۱۲,۹	۱۵,۵-	۵,۴-	۴,۹	۴,۸۹	۴,۱۲	۴,۴۱	۳,۹۰	۴,۶۲	۴,۸۸	ضریب فزاینده نقدینگی
۴۰,۵	۲,۶-	۴۱,۹	۱,۴	۸,۱	۴۸,۳	۵۵۴,۱	۳۹۴,۴	۴۰۴,۹	۲۸۵,۳	۲۸۱,۵	۲۶۰,۴	۱۷۵,۶	سپرده‌های دیداری و قانونی بانکها نزد بانک مرکزی
۱۹	۸,۳	۲۱,۰	۳۳,۶	۱۲۳,۹	۲۱,۲	۳۲۳,۹	۲۷۲,۲	۲۵۱,۳	۲۰۷,۷	۱۵۵,۵	۶۹,۴	۵۷,۳	اسکناس و مسکوک در گردش
۱,۴-	-	۱۹	۷۶,۰	۲۷۹,۷	۱۱,۶	۶۹,۷	۷۰,۷	۷۸,۷	۶۶,۱	۳۷,۶	۹,۹	۸,۹	اسکناس و مسکوک نزد بانکها
		۱۰,۲											

منبع: بانک مرکزی.

سیستم بانکی

در حال حاضر ساختار نظام بانکی کشور متشکل از ۲۱ بانک خصوصی و ۸ بانک دولتی است. از این تعداد بانک خصوصی، چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه قبلاً در گروه بانک‌های دولتی بودند و از اسفند ۱۳۸۸ غیردولتی شده‌اند. در واقع از آنجا که سهم مالکیت دولت در آنها بالاست، عملاً باید دولتی محسوب شوند ولی در این گزارش بر اساس طبقه‌بندی بانک مرکزی، خصوصی در نظر گرفته شده‌اند. در کنار آنها در سیستم بانکی هفت مؤسسه مالی و اعتباری غیربانکی مجاز فعالیت می‌نمایند. علاوه بر این، ۷۷ تعاونی اعتباری مجاز، ۸۲۰ تعاونی اعتباری که مجوز آنها منقضی شده است، ۹ صندوق قرض‌الحسنه مجاز و ۱۶ صندوق قرض‌الحسنه که مجوز آنها منقضی شده است، وجود دارند. ضمناً آمار غیررسمی حاکی از فعالیت ۶۰۰۰ صندوق قرض‌الحسنه بدون مجوز در سراسر کشور است.

وجود این مؤسسات غیر مجاز، سیستم بانکی را هم از لحاظ رقابتی دچار مشکل می‌کند و هم کارایی اثر سیاست پولی را کاهش می‌دهد. بسیاری از این مؤسسات با جذب سپرده‌های مردم با نرخ‌های بالاتر از سیستم بانکی و سرمایه‌گذاری آن (غالباً در مستغلات)، سود زیادی شناسایی می‌کنند که با رقابت منصفانه منافات دارد و صاحبان سپرده‌ها و خود آنها را به مخاطره می‌اندازد. از سوی دیگر نه فقط اطلاع‌رسانی این مؤسسات غالباً ناقص است، آنها خود را ملزم به رعایت مقررات بانک مرکزی هم نمی‌دانند.

طی یک‌سال منتهی به آذر ۱۳۹۱، میزان سپرده‌های سیستم بانکی ۳۲,۴ درصد رشد داشت که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۲۰,۸ درصد)، ۱۱,۶ واحد درصد بیشتر بود. سهم بانک‌های خصوصی از این رشد، ۲۲,۷ واحد درصد و در نتیجه سهم در رشد بانک‌های دولتی ۹,۷ واحد درصد بوده است.

در دوره مورد بررسی، سپرده‌های بانک‌های خصوصی (با طبقه‌بندی جدید) ۳۵,۸ درصد رشد نمود که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۲۳,۳ درصد)، ۱۲,۵ واحد درصد بیشتر بود. در نتیجه سهم بانک‌های خصوصی از مانده سپرده‌های سیستم بانکی از ۶۳,۴ درصد در آذر ۱۳۹۰ به ۶۵,۰ درصد در آذر ۱۳۹۱ افزایش یافت و سهم بانک‌های دولتی از ۳۶,۶ درصد به ۳۵,۰ درصد کاهش یافت.

در این دوره، میزان سپرده‌های بانک‌های دولتی ۲۶,۶ درصد رشد نمود که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۱۶,۶ درصد)، ۱۰ واحد درصد بیشتر بود. بررسی بیشتر نشان می‌دهد بانک‌های تجاری دولتی و تخصصی^۱ دولتی (با طبقه‌بندی جدید) به ترتیب به میزان ۲۸,۲ و ۲۳,۴ درصد رشد نمودند؛ به طوری که سهم بانک‌های تجاری و تخصصی از مانده سپرده‌های سیستم بانکی ۰,۸ درصد کاهش یافت. بنابراین توانایی بانک‌های خصوصی در جذب سپرده بیشتر از بانک‌های دولتی بوده است.

۱. از اسفند ماه ۱۳۸۷ آمار بانک قرض‌الحسنه مهر جزو بانک‌های تخصصی دولتی به حساب می‌آید.

جدول شماره (۱۰): توزیع سپرده‌های سیستم بانکی

سهم از مانده (درصد)			رشد (درصد)		مانده سپرده‌ها (تریلیون ریال)			شرح
آذر ۱۳۹۱	آذر ۱۳۹۰	آذر ۱۳۸۹	آذر ۹۱ به آذر ۹۰	آذر ۹۰ به آذر ۸۹	آذر ۱۳۹۱	آذر ۱۳۹۰	آذر ۱۳۸۹	
%۱۰۰,۰	%۱۰۰,۰	%۱۰۰,۰	%۳۲,۴	%۲۰,۸	۴۰۴۶,۳	۳۰۵۵,۹	۲,۵۳۰,۶	سیستم بانکی
%۶۵,۰	%۶۳,۴	%۶۲,۱	%۳۵,۸	%۲۳,۳	۲,۶۲۸,۷	۱,۹۳۶,۲	۱,۵۷۰,۷	بانک‌های خصوصی*
%۳۵,۰	%۳۶,۶	%۳۷,۹	%۲۶,۶	%۱۶,۶	۱,۴۱۷,۵	۱,۱۱۹,۷	۹۵۹,۹	بانک‌های دولتی
%۲۳,۶	%۲۴,۴	%۲۴,۸	%۲۸,۲	%۱۹,۱	۹۵۷,۵	۷۴۷,۰	۶۲۷,۰	بانک‌های تجاری
%۱۱,۴	%۱۲,۲	%۱۳,۲	%۲۳,۴	%۱۲,۰	۴۶۰,۰	۳۷۲,۷	۳۳۲,۹	بانک‌های تخصصی

منبع: بانک مرکزی.

* همان گونه که در متن اشاره شد از اسفند ۱۳۸۸ بانک مرکزی طبقه‌بندی بانک‌های غیردولتی و تجاری دولتی را تغییر داده است و چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه را جزو بانک‌های غیردولتی قرار داده است.

طی یک‌سال منتهی به آذر ۱۳۹۱، میزان تسهیلات اعطایی سیستم بانکی ۱۵,۴ درصد رشد کرد که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۲۹,۶ درصد)، ۱۴,۲ واحد درصد کمتر بود. سهم بانک‌های خصوصی (با طبقه‌بندی جدید) از این رشد ۱۰,۲ درصد و در نتیجه سهم بانک‌های دولتی ۵,۲ درصد بوده است. در دوره مورد بررسی، تسهیلات اعطایی توسط بانک‌های خصوصی ۲۰,۷ درصد رشد نمود که از نرخ رشد مدت مشابه سال قبل (۳۱,۸ درصد)، ۱۱,۱ واحد درصد کمتر بود. ولی تقریباً دو برابر نرخ رشد تسهیلات بانک‌های دولتی (۱۰,۲ درصد) بوده است. سهم بانک‌های خصوصی از مانده تسهیلات سیستم بانکی از ۴۹,۱ درصد در آذر ۱۳۹۰ به ۵۱,۴ درصد در آذر ۱۳۹۱ افزایش و سهم بانک‌های دولتی از ۵۰,۹ درصد به ۴۸,۶ درصد کاهش یافت.

رشد ۱۰,۲ درصدی تسهیلات بانک‌های دولتی ناشی از رشد ۹,۲ و ۱۰,۹ درصدی تسهیلات بانک‌های تجاری دولتی و تخصصی دولتی است. بنابراین سهم بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی از مانده تسهیلات سیستم بانکی ۱,۲ درصد کاهش یافت. کاهش سهم بانک‌های دولتی و افزایش سهم بانک‌های خصوصی نشان می‌دهد که بانک‌های دولتی در اعطای تسهیلات نسبت به بانک‌های خصوصی احتیاط بیشتری کردند و یا این که بانک‌های خصوصی کارا تر عمل کرده‌اند.

جدول شماره (۱۱): توزیع تسهیلات اعطایی سیستم بانکی

سهم از مانده			درصد رشد (درصد)		مانده اعتبارات (تریلیون ریال)			شرح
آذر ۱۳۹۱	آذر ۱۳۹۰	آذر ۱۳۸۹	آذر ۱۳۹۰ به آذر ۱۳۸۹	آذر ۱۳۹۰ به آذر ۱۳۸۹	آذر ۱۳۹۱	آذر ۱۳۹۰	آذر ۱۳۸۹	
%۱۰۰,۰	%۱۰۰,۰	%۱۰۰,۰	%۱۵,۴	%۲۹,۶	۳,۹۱۷,۶	۳,۳۹۶,۱	۲,۶۱۹,۸	سیستم بانکی
%۵۱,۴	%۴۹,۱	%۴۸,۳	%۲۰,۷	%۳۱,۸	۲,۰۱۳,۹	۱,۶۶۹,۰	۱,۲۶۶,۵	بانک‌های خصوصی*
%۴۸,۶	%۵۰,۹	%۵۱,۷	%۱۰,۲	%۲۷,۶	۱,۹۰۳,۷	۱,۷۲۷,۱	۱,۳۵۳,۲	بانک‌های دولتی
%۲۹,۰	%۳۰,۲	%۲۸,۹	%۱۰,۹	%۳۵,۳	۱,۱۳۷,۸	۱,۰۲۵,۶	۷۵۸,۳	بانک‌های تخصصی دولتی
%۱۹,۵	%۲۰,۷	%۲۲,۷	%۹,۲	%۱۷,۹	۷۶۵,۸	۷۰۱,۴	۵۹۵,۰	بانک‌های تجاری دولتی

منبع: بانک مرکزی.

همان گونه که در بخش پولی نیز اشاره شد، وضعیت رکود عمومی و به تبع آن افزایش مطالبات مسأله‌دار بانک‌ها باعث شده است که بانک‌ها با احتیاط بیشتری به اعطای تسهیلات بپردازند. میزان مطالبات مسأله‌دار سیستم بانکی (سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول) در پایان شهریور ۱۳۹۱، در کل سیستم بانکی به ۶۹۴,۱ تریلیون ریال رسید. بانک‌های خصوصی ۵۵ درصد و بانک‌های دولتی ۴۵ درصد از کل مطالبات مسأله‌دار را به خود اختصاص داده‌اند. در بین بانک‌های دولتی، سهم بانک‌های تجاری دولتی و تخصصی دولتی به ترتیب ۳۰,۶ درصد و ۱۴,۴ درصد کل مطالبات مسأله‌دار بود.

جدول شماره (۱۲): سهم بانک‌ها از مطالبات مسأله‌دار سیستم بانکی

رشد (درصد)	سهم از مانده مطالبات مسأله‌دار (درصد)						
	۱۳۹۱/۱۳۹۰	۱۳۹۰/۱۳۸۹	۱۳۸۹/۱۳۸۸	شهریور ۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸
	۰,۰٪	۰,۰٪	۰,۰٪	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	-۱,۳٪	۰,۷٪	-۱,۴٪	۵۵	۵۵,۷	۵۵,۳	۵۶,۱
	۱,۶٪	-۰,۹٪	۱,۸٪	۴۵	۴۴,۳	۴۴,۷	۴۳,۹
	۳,۷٪	۴,۲٪	-۲,۱٪	۳۰,۶	۲۹,۵	۲۸,۳	۲۸,۹
	-۲,۷٪	-۹,۸٪	۸,۶٪	۱۴,۴	۱۴,۸	۱۶,۴	۱۵,۱

منبع: بانک مرکزی.

در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۱، نسبت مطالبات مسأله‌دار به کل تسهیلات در سیستم بانکی افزایش یافت. این نسبت از ۱۵,۱ درصد در پایان سال ۱۳۹۰ به ۱۷,۳ درصد در شهریور ماه ۱۳۹۱ رسید. در بانک‌های خصوصی این نسبت با ۱۳ درصد افزایش به ۱۸,۳ درصد رسید؛ در حالی که در بانک‌های دولتی با ۱۵ درصد افزایش به ۱۶,۱ درصد رسید. به نظر می‌رسد این مسأله تا حدودی در ارتباط با نحوه ارزیابی اعتبار مشتریان توسط بانک‌ها باشد. علاوه بر این در جایی که نرخ تورم در حال رشد فزاینده است، ثابت نگاه داشتن نرخ بهره باعث می‌شود که طرح‌های غیر اقتصادی که با نرخ‌های بهره کمتر از تورم بررسی می‌شوند، توجیه اقتصادی پیدا کنند. در نهایت همین طرح‌ها که غالباً ناتمام مانده و با شکست مواجه می‌شوند باعث افزایش بی‌رویه مطالبات مسأله‌دار بانک‌ها می‌شوند.

جدول شماره (۱۳): نسبت مطالبات مسأله‌دار به مانده تسهیلات سیستم بانکی

رشد (درصد)	نسبت مطالبات مسأله‌دار به مانده تسهیلات						
	۱۳۹۱/۱۳۹۰	۱۳۹۰/۱۳۸۹	۱۳۸۹/۱۳۸۸	شهریور ۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸
	۱۴,۶٪	۹,۴٪	-۲۴,۲٪	۱۷,۳٪	۱۵,۱٪	۱۳,۸٪	۱۸,۲٪
	۱۳,۰٪	۱۱,۰٪	-۲۱,۵٪	۱۸,۳٪	۱۶,۲٪	۱۴,۶٪	۱۸,۶٪
	۱۵,۰٪	۸,۵٪	-۲۷,۱٪	۱۶,۱٪	۱۴,۰٪	۱۲,۹٪	۱۷,۷٪
	۲۱,۵٪	۱۲,۶٪	-۱۵,۳٪	۲۴,۹٪	۲۰,۵٪	۱۸,۲٪	۲۱,۵٪
	۷,۰٪	۰,۰٪	-۳۴,۸٪	۹,۲٪	۸,۶٪	۸,۶٪	۱۳,۲٪

منبع: بانک مرکزی.

آمار توزیع شعب سیستم بانکی از فصلنامه بانک وزارت امور اقتصادی و دارایی استخراج شده است که بر اساس طبقه‌بندی قدیمی بیان شده است. این آمار چهار بانک تازه خصوصی شده را کماکان جزو بانک‌های دولتی به حساب می‌آورد. همان گونه که در جدول شماره (۱۴) ملاحظه می‌شود، تعداد شعب سیستم بانکی به میزان ۰,۱۸ درصد کاهش یافته است، یا به تعبیری تغییری نکرده است. تعداد شعب بانک‌های خصوصی و دولتی به ترتیب ۰,۳۳ درصد و ۰,۲۱ درصد افزایش و کاهش داشته‌اند. عدم تغییر تعداد شعب بانک‌های خصوصی و دولتی و به تبع آن سیستم بانکی، می‌تواند به علت سیاست بانک مرکزی در سال ۱۳۹۱، مبنی بر محدودیت اعطای مجوز برای تأسیس شعبه جدید باشد.

جدول شماره (۱۴): توزیع شعب سیستم بانکی

شرح/سال	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	شهریور ۱۳۹۱	رشد ۹۱ به ۹۰
سیستم بانکی	۱۷,۳۹۸	۱۷,۵۱۳	۱۷,۶۸۱	۱۷,۶۵۰	۰,۱۸٪
بانک‌های خصوصی	۸۷۶	۱,۰۲۳	۱,۲۲۰	۱,۲۲۴	۰,۳۳٪
بانک‌های دولتی	۱۶,۵۲۲	۱۶,۴۹۰	۱۶,۴۶۱	۱۶,۴۲۶	۰,۲۱٪

منبع: فصلنامه بانک، وزارت امور اقتصادی و دارایی.

بورس تهران

در سال ۱۳۹۱، شاخص کل بورس تهران ۴۷ درصد افزایش یافت و از ۲۵۹۰۵ واحد در پایان اسفند ۱۳۹۰ به ۳۸۰۴۰ واحد در پایان اسفند ۱۳۹۱ رسید. این دوره از فعالیت بورس اوراق بهادار تهران را به دلیل بالا بودن دامنه نوسانات آن، می‌توان به دو دوره تقسیم کرد: پنج ماهه اول سال که با وجود رشد (فصلی) شاخص در دو ماه ابتدای آن (به دلیل نزدیکی به دوره تقسیم سود)، در مجموع روند نزولی تجربه کرد و با حدود ۸,۲ درصد کاهش از ۲۵۹۰۵ واحد به ۲۳۷۸۷ واحد در ۱۸ مردادماه رسید و هفت ماهه دوم سال که شاخص کل با حدود ۶۰ درصد افزایش از ۲۳۷۸۷ واحد به ۳۸۰۴۰ واحد در پایان سال رسید و روند صعودی پرشتابی داشت.

روند کاهشی شاخص کل بورس در دوره اول را می‌توان ادامه روند نزولی آن که در نیمه دوم سال ۱۳۹۰ آغاز شده بود، دانست. اما جهش ناگهانی قیمت ارزهای خارجی و به دنبال آن، افزایش قیمت محصولات صادراتی شرکت‌های حاضر در بورس که عمدتاً در زمینه صادرات مواد اولیه نفتی، معدنی و محصولات پتروشیمی فعالیت دارند (و وزن بالایی در شاخص دارند)، موجب شد شاخص کل بورس در این دوره از رشد بالایی برخوردار شود.

رشد شاخص بورس عموماً به عنوان انعکاسی از وضعیت اقتصادی کشورها قلمداد می‌شود، اما در مورد بورس ایران این موضوع کاملاً مصداق ندارد. به تعبیر رئیس سازمان بورس اوراق بهادار، "در بورس تهران «گل سرسبد»های اقتصاد، معامله می‌شود".^۱ بدین ترتیب شاخص بورس تهران را نمی‌توان به عنوان نماگر کاملی از رونق یا رکود اقتصادی به شمار آورد. طی سال‌های گذشته نرخ رشد بورس زیر نرخ تورم بود در حالی که در چند سال اخیر (به جز سال ۱۳۹۰)

۱. <http://www.khabaronline.ir>

رشد شاخص بیشتر از تورم بوده است. جدول شماره (۱۵) روند رشد شاخص بورس اوراق بهادار در مقایسه با تورم را نشان می‌دهد:

جدول شماره (۱۵): شاخص بورس اوراق بهادار در مقایسه با تورم

سال	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
شاخص	۱۱,۳۷۹	۱۲,۱۱۳	۹,۴۵۹	۹,۸۲۱	۱۰,۰۸۲	۷,۹۶۷	۱۲,۵۳۷	۲۳,۲۹۶	۲۵,۹۰۶	۳۸,۰۴۰
رشد شاخص	%۱۲۵	%۶	-%۲۲	%۴	%۳	-%۲۱	%۵۷	%۸۶	%۱۱	%۴۷
تورم*	%۱۰,۲	%۱۶,۷	%۱۰,۲	%۱۶,۶	%۲۲,۵	%۱۷,۸	%۱۰,۴	%۱۹,۹	%۲۱,۸	%۴۰,۶

منبع: بورس اوراق بهادار تهران و بانک مرکزی.
* تورم نقطه به نقطه ماه اسفند ماه ۱۳۹۱.

مقایسه رشد شاخص بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۱ با نرخ تورم نشان می‌دهد بازدهی بورس اوراق بهادار علی‌رغم وضعیت رکودی حاکم بر اقتصاد کشور، توانسته اندکی از تورم اعلام شده از سوی بانک مرکزی پیشی گیرد و انتظارات سرمایه‌گذاران را تا حد قابل قبولی برآورده سازد.

از دیگر شاخص‌های مهم، بررسی عملکرد بورس اوراق بهادار می‌توان از حجم معاملات صورت گرفته، ارزش بازار سهام شرکت‌های حاضر در بورس اوراق بهادار، نسبت ارزش بازار سهام به ارزش اسمی آنها و متوسط نسبت P/E نام برد.

در دوازده ماه منتهی به اسفند ۱۳۹۱، تعداد ۸۰,۱ میلیارد برگه سهم و حق تقدم به ارزش ۲۵۷ تریلیون ریال در بورس اوراق بهادار مورد معامله قرار گرفته است که به لحاظ تعداد ۹,۵ درصد و به لحاظ ارزش سهام مورد معامله، ۱۳/۵ درصد رشد نشان می‌دهد. ارزش سهام شرکت‌های حاضر در بازار، با ۳۳ درصد رشد از ۱,۲۸۲,۵۰۷ میلیارد ریال در اسفندماه سال ۱۳۹۰ به ۱,۷۰۷,۴۹۸ میلیارد ریال در اسفندماه سال ۱۳۹۱ افزایش یافت. رشد ۱۷ درصدی نسبت ارزش بازار به ارزش اسمی و افزایش آن از ۲,۹ در اسفندماه ۱۳۹۰ به ۳,۴ در اسفند ۱۳۹۱، نشان از روند افزایشی قیمت سهام در این سال دارد.

متوسط نسبت P/E (نسبت قیمت به سود) بازار از ۶ واحد در سال ۱۳۹۰ به ۵,۳۵ واحد در سال ۱۳۹۱ کاهش یافت. این کاهش را می‌توان به نااطمینانی و بدبینی سهامداران نسبت به تحولات و اتفاقات آینده نسبت داد. از سوی دیگر می‌توان این گونه تفسیر نمود که به دلیل تعدیل مثبت پیش‌بینی سود غالب شرکت‌ها در نیمه دوم سال، تغییرات رخ داده در پیش‌بینی سود، زمان کافی به منظور تحت تأثیر قرار دادن قیمت سهام در اختیار نداشته‌اند.

بر اساس این آمار و اطلاعات به طور کلی می‌توان گفت، بورس اوراق بهادار در سال گذشته از رونق نسبی برخوردار بوده است. بورس اوراق بهادار این رونق نسبی پس از یک رکود نسبتاً طولانی را مرهون رشد غیرمنتظره نرخ ارز و در نتیجه رشد درآمدی شرکت‌های عمدتاً فعال در زمینه پالایش نفت، پتروشیمی، کانی‌های معدنی و سایر صنایعی است که قیمت محصولات آنها در بازارهای جهانی تعیین می‌شود.

جدول شماره (۱۶): وضعیت بازدهی صنایع طی سال ۱۳۹۱

ردیف	صنعت	درصد بازدهی	ردیف	صنعت	درصد بازدهی
۱	محصولات چوبی	۲۴۶,۷۳	۲۲	محصولات کاغذی	۱۰,۵۰
۲	فرآورده‌های نفتی	۱۷۹,۶۹	۲۳	بیمه و بازنشستگی	۹,۹۹
۳	شیمیایی	۱۲۹,۸۲	۲۴	سایر معادن	۹,۸۰
۴	کانه‌های فلزی	۱۱۰,۹۰	۲۵	انتشار و چاپ	۹,۳۵
۵	محصولات فلزی	۸۳,۸۶	۲۶	مواد دارویی	۷,۷۷
۶	فلزات اساسی	۶۶,۶۲	۲۷	ماشین‌آلات و تجهیزات	۶,۱۲
۷	لاستیک و پلاستیک	۶۱,۶۵	۲۸	بانک‌ها و نهادهای پولی	۴,۰۸
۸	غذایی به جز قند و شکر	۶۱,۱۰	۲۹	ذغال سنگ	۳,۰۳
۹	کانی غیر فلزی	۵۵,۳۷	۳۰	رایانه	۲,۷۲
۱۰	استخراج نفت به جز کشف	۴۹,۵۲	۳۱	دستگاه‌های برقی	-۲,۲۴
۱۱	چندرشته ای صنعتی	۴۷,۱۱	۳۲	پست و مخابرات	-۴,۰۶
۱۲	سیمان آهک گچ	۴۱,۲۳	۳۳	کاشی و سرامیک	-۷,۶۵
۱۳	سرمایه‌گذاری‌ها	۴۰,۶۰	۳۴	قند و شکر	-۱۰,۰۷
۱۴	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۳۰,۵۷	۳۵	خودرو و قطعات	-۱۵,۹۴
۱۵	فنی و مهندسی	۲۶,۵۲	۳۶	وسایل ارتباطی	-۱۷,۱۲
۱۶	هتل و رستوران	۲۲,۸۶	۳۷	ابزار پزشکی	-۱۸,۷۰
۱۷	واسطه‌گریهای مالی	۱۸,۶۶	۳۸	سایر حمل و نقل	-۲۳,۱۷
۱۸	مبلمان	۱۸,۰۲	۳۹	پیمانکاری صنعتی	-۳۵,۵۲
۱۹	زراعت	۱۴,۰۷	۴۰	سایر مالی	-۴۱,۷۷
۲۰	انبوه‌سازی	۱۴,۰۲	۴۱	محصولات چرمی	-۶۱,۴۱
۲۱	منسوجات	۱۳,۲۴			

منبع: بورس اوراق بهادار تهران / تحلیل از کارشناسان واحد مطالعات اقتصادی.

همان گونه که در جدول شماره (۱۶) قابل ملاحظه است، در میان ده صنعت برتر بورس به لحاظ بازدهی، صنایع فرآورده‌های نفتی، محصولات شیمیایی، کانی‌ها، فلزات اساسی و محصولات فلزی، لاستیک و پلاستیک، کانی غیرفلزی و استخراج نفت به جز اکتشاف به چشم می‌خورد. در این میان صنایعی نظیر صنایع چوبی و غذایی نیز دیده می‌شوند، کمتر از دو درصد ارزش بازار ده صنعت مذکور را به خود اختصاص می‌دهند. در مجموع صنایع یاد شده، حدود شصت درصد ارزش سهام حاضر در بورس اوراق بهادار را به خود اختصاص می‌دهند. بنابراین می‌توان گفت رشد و بازدهی به وقوع پیوسته در سال گذشته، بیشتر از تورم داخلی و رشد تولید واقعی، از تغییر قیمت محصولات صادراتی به دلیل کاهش ارزش ریال متأثر شده است.

بخش خارجی

طی نه ماهه اول سال ۱۳۹۱، موازنه پرداخت‌های کشور مثبت ۸,۱ میلیارد دلار بود که نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن، ۳۷ درصد کاهش نشان می‌دهد. این موضوع در درجه اول ناشی از ۴۴ درصد کاهش درآمدهای نفتی و در درجه دوم ناشی از ۱۰ درصد افزایش خالص خروج سرمایه از کشور است.

طی دوره مورد بررسی، تراز حساب جاری از ۴۵,۸ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۰ با ۵۶ درصد کاهش به ۲۰,۲ میلیارد دلار، در دوره مشابه سال ۱۳۹۱ رسید. کاهش حساب جاری ناشی از کاهش درآمدهای نفتی است به طوری که افزایش صادرات غیرنفتی و کاهش واردات کالا و خدمات نتوانسته است کاهش درآمدهای نفتی را جبران نماید.

تراز تجاری نیز در سال ۱۳۹۱ معادل مثبت ۲۳,۴ میلیارد دلار بود که در مقایسه با رقم ۵۲,۲ میلیارد دلار در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۰، حدود ۵۵ درصد کاهش نشان می‌داد. دلیل این امر نیز کاهش درآمدهای نفتی بود. درآمدهای نفتی در دوره مورد بررسی نسبت به مدت مشابه سال پیش از آن، از ۹۲,۶ میلیارد دلار با ۴۴ درصد کاهش به ۵۲,۱ میلیارد دلار کاهش یافت. دلیل اصلی این امر تشدید تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از نیمه دوم سال ۱۳۹۰ است.

صادرات نفت خام بر اساس اداره اطلاعات انرژی آمریکا، از ۲,۴ میلیون بشکه در روز در ژانویه ۲۰۱۲ (دی ماه ۱۳۹۰) با طی فراز و نشیب‌های قابل توجه و کاهش متوسط ماهانه چهار درصد، به ۱,۵ میلیون بشکه نفت در روز در دسامبر ۲۰۱۲ (آذرماه ۱۳۹۱) کاهش یافت. در نه ماهه اول سال ۱۳۹۱، صادرات روزانه نفت از حداقل نهمصد هزار بشکه در روز تا حداکثر ۱,۸ میلیون بشکه در روز نوسان داشته است. میانگین نه ماهه قیمت نفت در سال ۱۳۹۱ با دو دلار کاهش نسبت به مدت مشابه سال قبل از ۱۰۹ دلار به ۱۰۷ دلار رسید.^۱

در مقابل صادرات غیرنفتی طی همین مدت، از ۱۸,۳ میلیارد دلار به ۲۱,۳ میلیارد دلار (معادل ۱۶ درصد) افزایش یافت. بررسی‌های انجام شده بر روی اجزای صادرات غیرنفتی نشان می‌دهد رشد درآمدهای حاصل از صادرات غیرنفتی طی سال ۹۱ عمدتاً ناشی از رشد صادرات مواد خام معدنی بوده است.^۲ به نظر می‌رسد تحریم نفت و پتروشیمی ایران سبب شده بخشی از سیاست خام فروشی، از نفت به مواد معدنی منتقل شود.

طی دوره مورد گزارش، واردات کالا در مقایسه با مدت مشابه سال قبل از آن، حدود ۱۵ درصد کاهش داشت و از ۵۸,۶ به ۴۹,۹ میلیارد دلار رسید. کمبود ارز در بازار، افزایش نرخ آن، اولویت‌بندی کالاهای وارداتی به منظور تخصیص ارز مرجع و مبادلاتی، و ایجاد محدودیت در واردات برخی اقلام در سطح ملی و بین‌المللی دلایل اصلی کاهش واردات به شمار می‌روند.

کسری خالص حساب خدمات طی این مدت با ۳۴ درصد کاهش از ۶,۸ میلیارد دلار به ۴,۵ میلیارد دلار رسید. از آنجا که مسافرت‌های خارجی و خدمات مسافرتی از اجزای مهم حساب خدمات به شمار می‌روند، به نظر می‌رسد افزایش

۱. <http://www.opec.org>

۲. <http://khabaronline.ir>

قیمت ارز و ایجاد محدودیت در تخصیص ارز مسافرتی به قیمت دولتی از عواملی است که سبب شد مسافرت‌های خارج از کشور کاهش یافته و متعاقباً کسری خالص پرداخت‌های ارزی بابت خدمات نیز کاهش یابد.

طی چهار سال گذشته خالص حساب سرمایه همواره منفی بوده است. این رقم از منفی ۹,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ به منفی ۱۰,۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ رسید. تداوم بحران ارزی آغاز شده در نیمه دوم سال ۱۳۹۰ به دلیل مسدود شدن دارایی‌های بانک مرکزی از سوی اتحادیه اروپا در دی ماه این سال و مسدود شدن تمام دارایی‌های دولت و بانک مرکزی از سوی دولت آمریکا در بهمن ماه همان سال و هراس عمومی از افت بیشتر ارزش ریال از مهمترین دلایل این امر به شمار می‌روند. بحران ارزی مذکور که در بخش بعدی به تفصیل به آن پرداخته خواهد شد، باعث شد خروج ارز از کشور که در پی شوک نرخ ارز در سال ۱۳۹۰، شتاب بیشتری به خود گرفته بود، همچنان ادامه یابد.

لازم به ذکر است به دلیل وجود تحریم‌های بین‌المللی رهگیری انجام بسیاری از نقل و انتقالات به منظور خروج ارز از کشور، برای بانک مرکزی و سیستم بانکی امکان‌پذیر نبوده است. در نتیجه بخش قابل توجهی از حجم خروج ارز از کشور از طریق بازار غیررسمی (صراف‌ها) صورت گرفته که در آمارهای این بانک ملحوظ نگردیده است. بنابراین نمی‌توان برآورد دقیقی از آن ارائه کرد.

جدول شماره (۱۷): موازنه پرداخت‌ها (میلیارد دلار)

شرح/عنوان	عملکرد نه ماهه			درصد تغییر		
	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۸۸-۸۹	۸۹-۹۰
صادرات	۶۳,۵	۷۶,۵	۱۱۰,۸	۷۳,۴	۲۰٪	۴۵٪
صادرات نفتی	۴۸,۴	۶۰,۳	۹۲,۶	۵۲,۱	۲۵٪	۵۳٪
صادرات غیرنفتی	۱۵,۱	۱۶,۱	۱۸,۳	۲۱,۳	۷٪	۱۳٪
واردات	۴۷,۴	۴۹,۳	۵۸,۶	۴۹,۹	۴٪	۱۹٪
تراز تجاری	۱۶	۲۷,۱	۵۲,۲	۲۳,۴	۶۹٪	۹۲٪
حساب خدمات (خالص)	-۸,۲	-۹,۹	-۶,۸	-۴,۵	-۲۱٪	۳۲٪
حساب درآمد (خالص)	۰,۱	-۰,۲	۰,۱	۰,۸	-	-
حساب انتقالات جاری	۰,۴	۰,۲	۰,۳	۰,۴	-۵۵٪	۵۴٪
حساب جاری	۸,۳	۱۷,۱	۴۵,۸	۲۰,۲	۱۰۶٪	۱۶۷٪
حساب سرمایه	-۱۲,۶	-۱۲,۶	-۹,۸	-۱۰,۸	۰٪	۲۲٪
اشتباهات و از قلم افتادگی	-۴,۹	-۳,۸	-۲۳,۲	-۱,۳	۲۲٪	-۵۱۰٪
موازنه کل (تغییر در ذخایر)	-۹,۲	۰,۷	۱۲,۸	۸,۱	-	۱۸۲۵٪
مجموع ذخایر ارزی*	۷۸,۸	۷۷,۹	۹۹,۳	۱۰۷,۴	-۱٪	۲۸٪

منبع: بانک مرکزی.

* برای سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ آمار ۱۲ ماهه و برای سال ۱۳۹۱ از آمار نه ماهه استفاده شده است.

در مجموع، با توجه به مثبت بودن موازنه پرداخت‌ها، ذخایر ارزی کشور در پایان نه ماهه سال ۱۳۹۱، حدود ۱۰۶,۹ میلیارد دلار برآورد می‌شود که نسبت به پایان سال قبل از آن ۸,۱ درصد رشد نشان می‌دهد. به گفته مدیر عامل صندوق توسعه ملی، موجودی این صندوق، که در سال ۱۳۹۰ و بر اساس ماده ۷۶ برنامه پنجم توسعه، کلیه موجودی و تعهدات حساب ذخیره ارزی به آن منتقل شده است، از ۳۴,۹ میلیارد دلار در پایان سال ۱۳۹۰ با مجموع واریزی ۱۴,۷ میلیارد دلار به ۴۹,۶ میلیارد دلار در پایان سال ۱۳۹۱ افزایش یافت.

بحران ارزی

بی‌شک تشدید تحریم‌های بین‌المللی در نیمه دوم سال ۱۳۹۰، مهم‌ترین عامل بروز و تشدید سریع بحران ارزی در سال گذشته به شمار می‌رود. در دی‌ماه ۱۳۹۰، اتحادیه اروپا همراه با تحریم نفتی، دارایی‌های بانک مرکزی ایران را مسدود نمود. همچنین دولت آمریکا در بهمن ماه ۱۳۹۰ اقدام به مسدود کردن تمام دارایی‌های دولت، بانک مرکزی و کلیه مؤسسات مالی ایران کرد. لیست تحریم‌های وضع شده در سال ۲۰۱۲ در جدول شماره (۱۸) آورده شده است.

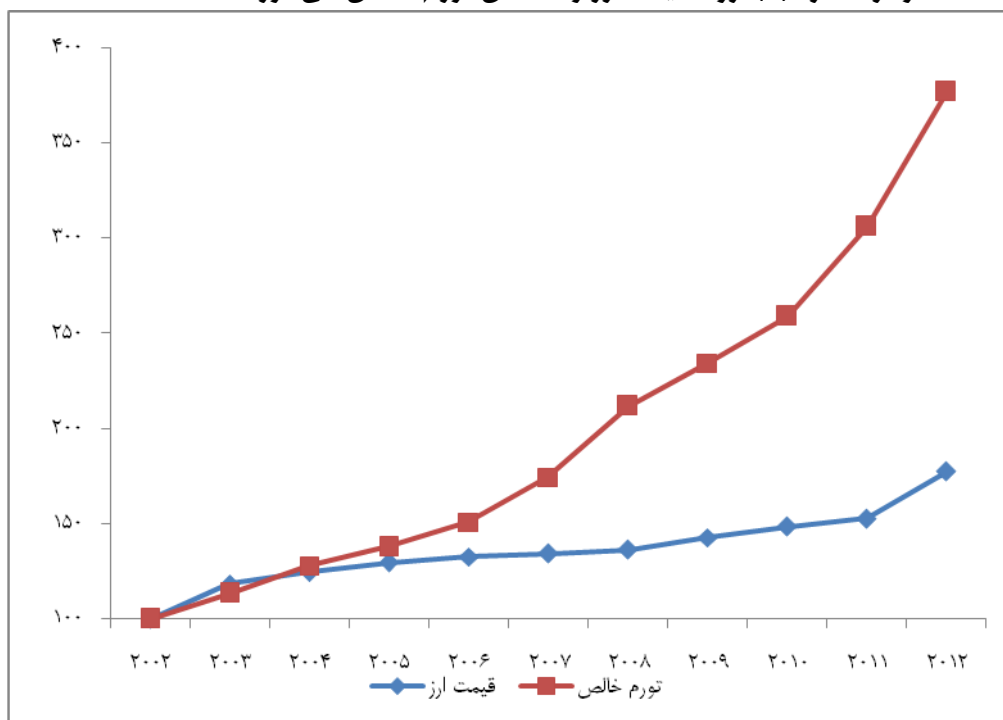
جدول شماره (۱۸): تحریم‌های ایران در سال ۲۰۱۲ (۱۳۹۱)

نوع تحریم	مرجع تحریم	زمان تصویب	ملاحظات
محدودیت ارائه خدمات بانکی	رییس جمهور آمریکا	۲۰۱۲	ارائه خدمات بانکی به ایران به گونه‌ای محدود شود که فروش نفت و سایر محصولات پتروشیمی از ایران و همچنین معاملات شرکت ملی نفت و شرکت نفتی‌ران را غیرممکن سازد.
سوئیفت	اتحادیه اروپا	۲۰۱۲	بانک‌های ایران از جمله بانک مرکزی از جامعه ارتباطات میان بانکی جهانی خارج شدند.
منع انعقاد قراردادهای نفتی با ایران	اتحادیه اروپا	۲۰۱۲	در ژانویه ۲۰۱۲ اتحادیه اروپا منع انعقاد قراردادهای نفتی با ایران و در جولای ۲۰۱۲ توقف واردات نفت ایران را به تصویب رساند. در مجموع اتحادیه اروپا روزانه ششصد هزار بشکه از ایران نفت خریداری می‌کرد که یک چهارم کل صادرات نفت ایران را تشکیل می‌داد.
توقف واردات نفت از ایران	اتحادیه اروپا	۲۰۱۲	توقف واردات نفت از ایران/علاوه بر این بیمه نفتکش‌های حامل نفت و سایر محصولات پتروشیمی ایران متوقف شد.
توقف خدمات بانکی	اتحادیه اروپا	۲۰۱۲	سازمان بلژیکی سوئیفت در راستای تصمیم اتحادیه اروپا برای تحریم ایران در معامله با بیش از ۱۸ بانک ایرانی را در لیست سیاه خود قرار داد و در مارس ۲۰۱۲ خدمات خود به ایران را به طور کامل قطع کرد.

منبع: گزارش بررسی سطح و کیفیت تحریم‌ها علیه ایران و تأثیر اقتصادی آن بر این کشور (۱۳۹۲)، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن تهران.

این تحریم‌ها سبب عدم دسترسی به بخش عمده‌ای از منابع ارزی بانک مرکزی شد. انسداد ذخایر ارزی بانک مرکزی، توان این بانک را برای دخالت در بازار ارز و کنترل نرخ ارز محدود نمود. این امر باعث شد بیش از یک دهه تورم بالا و مستمر در مقایسه با رشد بسیار پائین‌تر قیمت‌ها در کشورهای طرف تجاری ایران^۱، مجال یابد تا اثر خود را بر نرخ ارز بر جای گذارد و نرخ ارز که مدت‌ها به طور مصنوعی پایین نگه داشته شده بود، ناگهان رشد پرشتاب خود را آغاز کند. مقایسه شاخص تورم داخلی و خارجی نشان می‌دهد در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۰، نرخ تورم خالص (تفاضل نرخ تورم داخلی و خارجی) تقریباً ۴,۵ برابر شده در حالی که نرخ ارز طی دوره مذکور ۷۷,۵ درصد رشد داشته است. بنابراین چنانچه فرض کنیم در شروع دوره، نرخ ارز با نرخ واقعی آن برابر بوده، در پایان این دوره این نرخ با کمک درآمدهای نفتی، کمابیش ۳,۸ برابر کمتر از نرخ واقعی ارز بوده است. نمودار شماره (۸)، روند تغییرات قیمت ارز و شاخص تورم خالص طی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۰۲ را نشان می‌دهد.

نمودار شماره (۸): روند قیمت ارز و شاخص تورم خالص طی دوره ۲۰۱۲-۲۰۰۲

Source: International Financial Statistics (IFS)

^۰ به منظور ایجاد قابلیت مقایسه در نمودار فوق، قیمت ارز و تورم بر مبنای سال پایه ۲۰۰۲ شاخص‌سازی شده است.

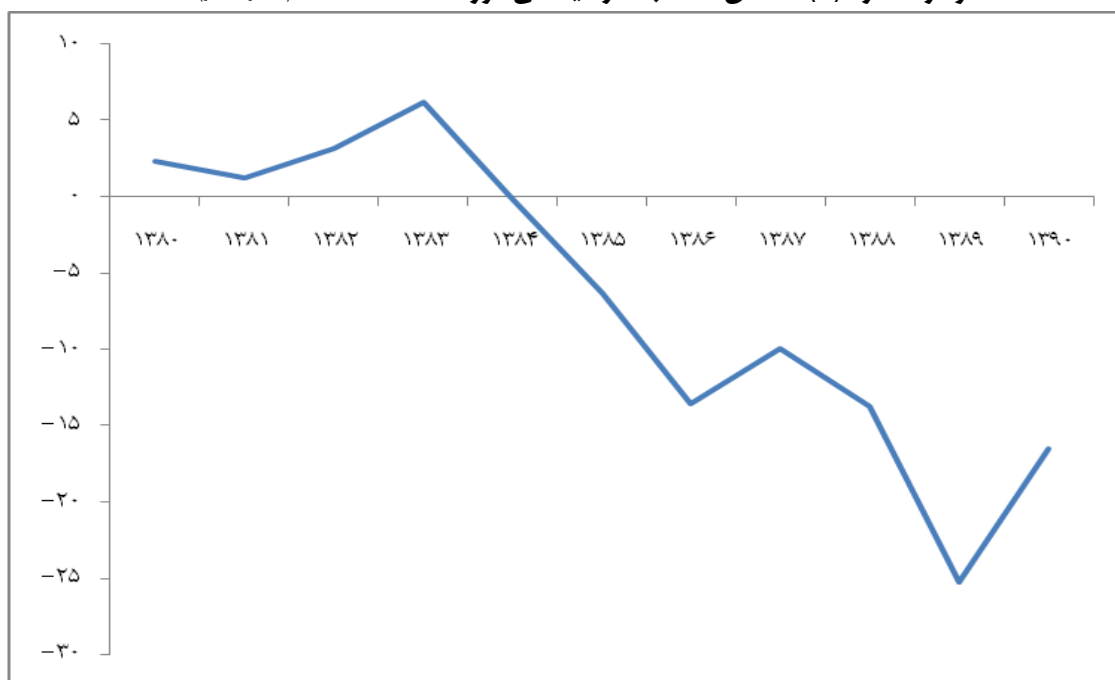
تحریم نفتی و بانکی ایران سبب شد حضور بانک مرکزی در بازار ارز کشور به عنوان بزرگ‌ترین فروشنده محدود شود و بالاخره بانک مرکزی مجبور به اتخاذ سیستم ارزی چند نرخی گردید. معایب این سیستم قبلاً به تجربه به اثبات رسیده بود. با افزایش شدید تقاضا برای نرخ ارز رسمی و هجوم خریداران ارز به بازار، کمبود ارز بیش از پیش خود را نمایان ساخت و سبب شد یکباره و طی مدت زمان بسیار کوتاهی نرخ ارز به مقدار مورد انتظار و واقعی آن نزدیک شود

^۱ . شرکای تجاری ایران که در محاسبه نرخ تورم خالص لحاظ گردیده‌اند عبارتند از امارات، چین، آلمان، ترکیه، سوئیس و کره جنوبی.

و قیمت دلار تا مرز چهل هزار ریال نیز صعود کند. به طور کلی دلایل تشدید بحران ارزی در سال ۱۳۹۱ به شرح زیر است:

۱. تشدید تحریم‌ها و احتمال اعمال تحریم‌های بیشتر در آینده و در نتیجه آسیب‌پذیر شدن اقتصاد ایران خصوصاً به دلیل اتکا به درآمد نفت و واردات؛
۲. واکنش مردم، قول‌های اجرانشدنی و انکار مکرر اصل موضوع از سوی مراجع اقتصادی و استفاده از روش‌هایی که به عدم اطمینان دامن می‌زند؛
۳. عدم توانایی بانک مرکزی به دخالت جدی در بازار به علت انسداد ذخایر (علی‌رغم ذخایر ارزی بالای ۱۰۰ میلیارد دلار) و عدم اطلاع‌رسانی شفاف از توانایی بالقوه بانک مرکزی؛
۴. نگرانی‌های عمومی از وضعیت آینده اقتصاد کشور که طی سالیان اخیر افزایش یافته است.
۵. اتخاذ سیاست ارزی نامناسب با اتکا به درآمد نفت طی سالیان گذشته. شاهد واقعی این مسأله روند رو به پایین و منفی حساب سرمایه موازنه پرداخت‌ها می‌باشد که در نمودار شماره (۹) آمده است. خالص حساب سرمایه در موازنه پرداخت‌ها معمولاً بازتاب خوبی از واقعیات بازار ارز و وضع اقتصاد کلان است.

نمودار شماره (۹): خالص حساب سرمایه طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۹۰ (میلیارد دلار)

منبع: بانک مرکزی.

همان گونه که در نمودار شماره (۹) مشاهده می‌شود، حساب سرمایه از سال ۱۳۸۴ بر خلاف چهار سال پیش از آن منفی می‌باشد و از منفی ۱۶۴ میلیون دلار در این سال به منفی ۱۶,۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۰ رسیده است. طبعاً کاهش این بحران مستلزم از بین رفتن تدریجی یکایک علل اصلی آن خواهد بود.